

Vilniaus Pedagoginis Universitetas
Pedagogikos ir psichologijos fakultetas

Etikos katedra

Dalia Marija Stančienė

Tomo Akviniečio etika

Mokomasis-metodinis leidinys

Vilnius 2001

UDK 17(075)
St46

Recenzavo: Lietuvos filosofijos ir sociologijos instituto Etikos skyrius, 2001 m. rugsėjo 20 d. (protokolas Nr. 8);

Vilniaus pedagoginio universiteto Pedagogikos ir psichologijos fakulteto Etikos katedros doc. humanitarinių mokslų dr. Loreta Anilionytė

Apsvarstyta Vilniaus pedagoginio universiteto Pedagogikos ir psichologijos fakulteto Etikos katedros posėdyje 2001 m. rugsėjo 26 d. (protokolas Nr. 2)

Vilniaus pedagoginio universiteto Pedagogikos ir psichologijos fakulteto tarybos 2001 m. spalio 1 d. posėdžio sprendimu leidinį rekomenduota spausdinti (protokolas Nr. 16)

©Vilniaus pedagoginis universitetas 2001
©Dalia Marija Stančienė 2001

ISBN 9986-869-97-8

TURINYS

Pratarmė	5
1. „Fides et ratio“ ir jos reikšmė etikai	7
Seminaras. Nuolatinis šv. Tomo Akviniečio minties naujumas	9
2. Tomo Akviniečio sistemos bruožai	11
Seminaras. Esinio filosofija, transcendentalijos	12
3. Gėrio transcendentalija ir gėrio tipai	15
Seminaras. Blogis – tai ko nėra ten, kur turėtų būti	16
4. Žmogaus vieta esaties hierarchijoje	18
Seminaras. Žmogaus sielos samprata	19
5. Tomo Akviniečio filosofinės etikos pradai	22
Seminaras. Žmogaus valios ypatybės ir veikimas	23
6. Sąžinė: protas ar jausmas?	25
Seminaras. Tomo Akviniečio sąžinės samprata	26
7. Dorybių sistema	28
Seminaras. Apie dorybių sąsają	29
8. Žmogaus veikla dorovės požiūriu	32
Seminaras. Tomas Akvinietis apie žmogaus valios gerumą ir blogumą ..	33
9. Tomo Akviniečio etika, kaip Aristotelio eudemonistinės etikos tęsinys	35
Seminaras. Tomas Akvinietis apie žmogaus laimę	37
10. Politinės problemos Tomo Akviniečio darbuose	39
Seminaras. „Apie valdovų valdžią“	40
11. Jacques Maritaino integralinis humanizmas	42
Seminaras. Gėris ir blogis Jacques Maritaino kultūros koncepcijoje ..	43
12. Šiuolaikinės etinės problemos tomistinės filosofijos požiūriu	45
Seminaras. Žmogaus orumas	49

CONTENT

Introduction	5
1. “Fides et Ratio” Concerning Thomistic Ethics	7
Seminar: The Enduring Originality of the Thought of Saint Thomas Aquinas	9
2. The Main Characteristics of Thomas Aquinas’ Teaching	11
Seminar: The Philosophy of Being and Transcendental Concepts	12
3. The Transcendental Concept of Good and Kinds of Goodness	15
Seminar: Evil as the Absence of Good	16
4. Man in the Hierarchy of Being	18
Seminar: The Concept of the Human Soul	19
5. The Principles of Thomas Aquinas’ Ethics	22
Seminar: The Peculiarities and Expression of Human Will	23
6. Consciousness: Reason or Feeling?	25
Seminar: The Concept of Consciousness in Thomas Aquinas’ Ethics	26
7. The System of Virtues	28
Seminar: The Relations between Virtues	29
8. Moral Aspects of Human Activity	32
Seminar: Thomas Aquinas on the Goodness and Badness of Human Will	33
9. The Ethics of Thomas Aquinas as a Continuation of Aristotelian Eudemonistic Ethics	35
Seminar: Thomas Aquinas on Human Happiness	37
10. Political Problems in Thomas Aquinas’ Works	39
Seminar: On Kingship	40
11. Jacques Maritain’s <i>Integral Humanism</i>	42
Seminar: Good and Evil in the Theory of Culture of Jacques Maritain ..	43
12. Modern Ethical Problems from the Point of View of Thomism	45
Seminar: On Human Dignity	49

Pratarmė

Kursas etikos specialybės magistrantams, doktorantams bei vyresniųjų kursų filosofiją studijuojantiems studentams sudarytas iš 12 paskaitų ir tiek pat seminarų: 1. „Fides et ratio“ ir jos reikšmė etikai. 2. Tomo Akviniečio sistemos bruožai. 3. Gėrio transcendentalija ir gėrio tipai. 4. Žmogaus vieta esaties hierarchijoje. 5. Tomo Akviniečio filosofinės etikos pradai. 6. Sąžinė: protas ar jausmas? 7. Dorybių sistema. 8. Žmogaus veikla dorovės požiūriu. 9. Tomo Akviniečio etika kaip Aristotelio eudemonistinės etikos tęsinys. 10. Politinės problemos Tomo Akviniečio darbuose. 11. Jacques Maritaino „Integralinis humanizmas“. 12. Šiuolaikinės etinės problemos tomistinės filosofijos požiūriu. Seminaruose nagrinėjami paskaitų tematiką atitinkantys Tomo Akviniečio bei kitų autorių tekstai. Dėl šių tekstų specifikos darbas su jais ne tik padės geriau suprasti paskaitose išdėstytą medžiagą, bet ir ugdys studijuojančiųjų mąstymą, kuris būtinas tiek moksliniam, tiek pedagoginiam darbui.

Norint parodyti, kokia aktuali tomistinė etika šiuolaikinei pedagogikai, pirmoji paskaita ir seminaras skiriami popiežiaus Jono Pauliaus II enciklikai „Fides et ratio“ (1998), kurioje atskleidžiamas nuolatinis Tomo Akviniečio minties naujumas. Enciklikoje pabrėžiama teisingos filosofijos pasirinkimo svarba visuomenės kultūrai ir asmens gyvenimui.

Paskaitų cikle keliama pamatiniai etikos klausimai, parodant, kaip juos sprendė Tomas Akvinietis ir kaip sprendžia šių dienų filosofai, grindžiantys savo sistemą jo metodais. Kadangi Tomo Akviniečio etika yra neatsiejama jo teologinės-filosofinės sistemos dalis, trijose paskaitose ir seminaruose nagrinėjamos svarbiausios šios sistemos dalys, išryškinant etikos vietą tarp jų. Nagrinėjami filosofinės etikos intelektualiniai pradmenys, parodoma žmogaus vieta esaties hierarchijoje. Toliau pereinama prie gėrio transcendentalijos, kaip svarbiausios etikos kategorijos, analizės bei bendrųjų gėrio tipų klasifikacijos. Kitos paskaitos ir seminarai yra tarsi tomistiniai atsakymai į amžinuosius žmogaus gyvenimo prasmės ir laimės siekimo klausimus.

Kursas baigiamas šių dienų tomistų iškeltų etinių problemų nagrinėjimu.

Introduction

This course of 12 lectures and seminars is for people pursuing a doctor's degree in ethics and senior students. It starts with an analysis of the Encyclical Letter of Pope John Paul II *Fides et Ratio* which underlines the importance of Thomas Aquinas' teaching for modern philosophy and ethics. In order to speak about the ethics of Thomas Aquinas one has to make at least a short review of the main characteristics of his theological-philosophical teaching, starting with the notion of being and its modes, or transcendentals: thing, oneness, something, truth, good and beauty. This review enables us to understand better the place of man in the hierarchy of beings and the principles and foundation of Aquinas' ethics, to understand what goodness, consciousness and happiness are, and what the relations are between morality and politics. All these questions are discussed in the lectures. The course closes with a discourse on the possibilities for Thomas Aquinas' teaching in solving modern ethical problems.

During the seminars Aquinas' texts, corresponding to the lectures' topics, are analyzed and discussed. All are translated from Latin to Lithuanian. The seminars also include a discussion of the works of modern Thomists and other related authors, as is indicated in the bibliography.

1 Paskaita

„Fides et ratio“ ir jos reikšmė etikai

Norint parodyti, kokia aktuali tomistinė etika šių dienų pedagogikai, pirmoje paskaitoje ir seminare nagrinėjama popiežiaus Jono Pauliaus II enciklika *Fides et ratio* (1998).

Enciklikoje pabrėžiama teisingos filosofijos svarba visuomenės kultūrai ir asmens dorovei.

Teisinga filosofija – tai išminties filosofija, kurios naujaisiais laikais buvo atsisakyta, atmetant metafiziką. Metafizika yra būtent toji filosofijos dalis, kuri, teikdama kitoms filosofijos dalims bendrą orientyrą, *galutinę tiesą* (8, [5, 6]), jas sieja, vienija ir daro išmintimi. Atsisakius šio orientyro, filosofija nustoja buvus išmintimi ir tampa protą gniuždančiu žinių rinkiniu (ten pat), kuris ne padeda, bet trukdo žmogui suprasti gyvenimo prasmę ir laisvai pasirinkti dorovines vertybes. Tai suprato vienas iš didžiausių krikščioniškos metafizikos griovėjų I. Kantas. Atmetęs pozityviąją, religija grindžiamą metafiziką kaip vaikiškus rūbelius, kuriuos žmonija išaugo, bet neįstengdamas ištesėti savo pažado sukurti mokslinę metafiziką, Kantas postulavo žmogaus laisvę, kaip moralės dėsnio sąlygą, o sielos nemirtingumą ir Dievo buvimą – kaip *šiuo dėsnio determinuotos valios būtino objekto sąlygas* (7, p. 16).

Marksizmas buvo vienas iš nesėkmingų bandymų sukurti mokslinę metafiziką, materijai priskiriamas svarbiausias Dievo funkcijas. Sukurti naują metafiziką nepavyko ir Heideggeriui. Atrodo, kad metafizikos atžvilgiu Vakarų filosofija tebėra toje vietoje, kurioje ją paliko Kantas: teorinio (grynojo) proto atmetimi metafiziniai pradai tūno pusiau legaliai prisiglaudę praktiniame prote, o protas atskiriamas nuo valios ir tiesa — nuo siekių. Iš čia Schopenhauerio ir Nietzsche's valios filosofijos, iš čia pesimizmas ir nihilizmas (8, [45—48], 1, 2). Atmetus krikščionybę, kaip pozityviąją religiją, ir *remiantis religija tik proto ribose*, tam tikra prasme grįžtama į tuos laikus, kai atėniečiai garbino nežinomą dievą, išskyrus tai, kad dabar negarbinamos jokių kitų dievų statulos (8, [24]). Ir kaip apaštalas Paulius pasisiūlė supažindinti atėniečius su tuo nežinomu Dievu (8, [36]), taip enciklika *Fides et ratio* siūlo filosofiją iš naujo supažindinti su Dievu, kaip Apreiškimo įrodymą aukščiausia tiesa (*Tiesa yra Jėzuje*, (8, [34]), ir tuo sugrąžinti kadaise prarastą proto ir tikėjimo santykių idilę. Deja, toji idilė iš pat pradžių nebuvo ideali. Juk Paulius pareiškė, kad pasaulio išmintį *Dievas pavertė kvailyste* (1 Kor 1,20, 8, [23]), o ankstyvosios krikščionybės tribūnas Tertulianas skelbė: *Credo quia absurdum*. Vėliau, viduramžiais, tarp intelektualų buvo paplitusi dviejų priešingų tiesų (religinės ir

filosofinės) teorija. Net kai kurie *Fides et ratio* teiginiai verčia abejoti jos siūlomo projekto įgyvendinamumu. Pvz., teigiama, kad *Apreiškimas yra duotas mūsų istorijoje kaip universali ir galutinė tiesa* (8, [14]). Būtent tokios tiesos reikia, norint žinoti prasmę ir tvirtai orientuotis gyvenime. Tačiau kitoje vietoje enciklikoje rašoma, kad *Apreiškimas tebėra paslaptis* (8, [13]). Neišvengiamai kyla klausimas, kas yra universali ir galutinė tiesa: ar toji tiesa, kurią mes dabar žinome iš Apreiškimo, ar toji, kuri mums tebėra paslaptis? Atrodo, kad enciklikos siūlomas tvirtas filosofijos ir etikos pamatas turi spragų. Tas spragas nuo seno bandyta užpildyti. Vienu metu atrodė, jog tai pavyko Tomui Akviniečiui ir jis buvo paskelbtas šventuoju, Bažnyčios Angeliškuoju Daktaru. Jam pavyko sukurti teologinę-filosofinę sistemą, kurioje Apreiškimo tiesas palaiko tai, kas tais laikais buvo laikoma mokslu, t.y. Aristotelio filosofija. Šioje sistemoje metafizika užima pirmosios filosofijos vietą ir duoda aiškų orientyrą praktiniam protui, šitaip išsprendama žmogaus gyvenimo prasmės (8, [26]) ir dorovinių vertybių pasirinkimo problemą (8, [43, 44]). Deja, vėliau paaikškėjo, kad Aristotelio filosofija buvo tokio pobūdžio mokslas, kuris gerokai pristabdė kitų mokslų raidą. Galiausiai, išsivadavę iš aristotelizmo globos, mokslai atsisuko prieš jį. Sukompromituotas aristotelizmas nebegalėjo toliau būti patikimas teologijos ramstis.

Buvo tikėtasi, kad mokslai atsakys į svarbiausius žmogaus klausimus, tačiau įsitikinta, kad mokslai to padaryti negali. Švytuoklė pajudėjo į priešingą pusę. Ir nors į praeitį sugrįžti neįmanoma, tačiau žinoma, kad praeitis kartais iš dalies sugrįžta, pasikartoja dabartyje. Kad ir kaip ten būtų, šiuo konkrečiu atveju enciklikoje išsakytas pasiūlymas vertas bent jau rimtesnių apmąstymų. Juk aiškių gyvenimo orientyrų nebuvimas ne ką geriau už kokios nors politinės organizacijos ideologinį diktatą. Todėl seminare nuodugniau panagrinėsime enciklikos *Fides et ratio* pastraipas, skirtas Tomo Akviniečio filosofijai ir etikai.

- Literatūra:**
1. Abelardo Lobato, „Priešnuodis moderno pesimizmui“, *Logos*, 1998, Nr. 16, p. 156—159.
 2. Vittorio Possenti, „Enciklika *Fides et ratio* apie moderną ir nūdienos mąstymą“, *Logos*, 1998, Nr. 16, p. 160—161.
 3. Vittorio Possenti, „Nihilizmo problema *Fides et ratio* enciklikoje“, *Logos*, 2000, Nr. 20, p. 149—159.
 4. Vittorio Possenti, „Filosofija ir Apreiškimas“, *Logos*, 2000, Nr. 21, p. 110—132.
 5. John F. X. Knasas, „Ar atgaivinsime neotomizmą?“, *Logos*, 1999, Nr.17, p. 137—151.

6. Alfred Wierzbicki, „Žmogaus pažinimą vienijantis pagrindas“, *Logos*, 2000, Nr.20, p. 160—170.
7. Imanuelis Kantas, „Praktinio proto kritika“, Vilnius, *Mintis*, 1987, 206 p.
8. Enciklika *Fides et ratio*, *Logos*, 1998, Nr. 16, p. 97—156.

Svarbiausi klausimai:

1. Teisingos filosofijos svarba visuomenės kultūrai ir asmens dorovei.
2. Tomo Akviniečio filosofijos ir etikos aktualumas šių dienų pedagogikai.

Seminaras

Nuolatinis šv. Tomo Akviniečio minties naujumas

Seminaro pavadinimas kartoja redakcinį enciklikos *Fides et ratio* dalies pavadinimą, apimančią dvi palyginti ilgas pastraipas (1, [43,44]).

Pirmosios iš jų pradžioje pabrėžiamas Akviniečio mokymo dialogiškumas, primenamas jo dialogas *su tų laikų arabų ir žydų filosofija*. Toliau išvardijami trys didieji jo nuopelnai: pirmas — iškėlė tikėjimo ir proto darną, antras — priminė tikėjimo suprantamumo svarbą, trečias — paaiškino šio suprantamumo prasmę. Būtent todėl Bažnyčia laiko *šv. Tomą minties mokytoju ir teisingo teologizavimo pavyzdžiu*. Pastraipa užbaigiama ilga citata iš popiežiaus Pauliaus VI raštų, kuri ne tik išplečia Akviniečio intelektualinių nuopelnų sąrašą, bet ir pateikia šio mąstytojo charakteristiką: *Tomas turėjo aukščiausią tiesos drašą, dvasios laisvę naujų problemų sprendimui, intelektualinį sąžiningumą tų, kurie neleido padaryti žalos krikščionybei nei per pasaulietinę filosofiją, nei per jos išankstinį atmetimą*. Kad Tomui iš tiesų reikėjo daug drašos, rodo tas faktas, kad jo mokymas ne iš karto buvo priimtas. Po Tomo mirties dėl jo mokymo buvo smarkiai ginčijamasi: *vieni jį smerkė, kiti „kanonizavo“* (2). Praėjus trejiems metams po Tomo mirties, Paryžiaus vyskupo Stepheno Tempier'o nurodymu teologai iš Tomo raštų išrinko smerktinus teiginius (buvo surasta net 219 tokių teiginių), vyskupas juos pasmerkė ir pasiuntė popiežiui. Kai kurie Tomo teiginiai buvo pasmerkti ir Oksforde (2, p. 333—350).

Kitoje pastraipoje daugiau dėmesio skiriama teologiniam Akviniečio mokymo aspektui. Ji pradama šiuo sakiniu: *Kita didžioji šv. Tomo įžvalga – tai supratimas Šv. Dvasios vaidmens tame procese, kurio metu pažinimas pereina į išmintį*. Toliau enciklikoje cituojama *Teologijos suma* (2—2, q. 45, a. 2). Citatoje išmintis, kaip Šv. Dvasios dovana, atskiriama nuo išminties, kurią žmo-

gus išsiugdo pats. Išmintis sudvejinama ir hierarchizuojama. (Paskaitoje buvo užsiminta, kokių keblumų dėl to kyla). Toliau enciklikoje teigiama: *Tačiau šiai išminčiai (tai, kuri gaunama iš Šv.Dvasios. – D.M.S.) suteikta pirmenybė nereiškia, kad Angeliškasis Daktaras nepastebėjo kitų dviejų, viena kitą papildančių išminties formų – filosofinės išminties [...] ir teologinės išminties [...].* Kyla klausimas, ar šitaip skaidoma išmintis nenuvertinama? Perfrazuojant vieną iš Tomo argumentų, kad yra tik vienas Dievas, norisi pasakyti, kad yra tik viena išmintis, nes, jei būtų dvi išmintys, nė viena iš jų negalėtų būti išmintis tikrąja šio žodžio prasme. Tomas tikriausiai į šį klausimą atsakytų jam gana įprastu būdu: tam tikra prasme išmintis yra viena, bet kita prasme jų yra daug. Aišku, jis būtinai atskleistų tas prasmes.

- Literatūra:** 1. Enciklika *Fides et ratio, Logos*, 1998, Nr. 16, p. 97—156.
2. James A. Weisheipl, „Friar Thomas D’Aquino, His Life, Thought and Works“, New York, 1974, p. 332.

2 Paskaita

Tomo Akviničio sistemos bruožai

Aristotelio filosofijos įsiskverbimas į lotynų pasaulį XIII amžiuje radikaliai pakeitė Vakarų kultūrą. Dabar buvo galima tiesiogiai susipažinti su tais Aristotelio raštais, kurie anksčiau buvo prieinami tik iš arabų vertimų ir komentarų. Dar jaunystėje susipažinęs su Aristotelio darbais, Tomas Akvinitis tampa jo šalininku ir, derindamas pastarojo mintis su Apreiškimu ir Bažnyčios mokymu, sukuria naują krikščioniškosios filosofijos modelį.

Bene svarbiausias Tomo filosofijos bruožas yra tas, kad ji yra esaties filosofija. Visa, kas turi buvimą, yra esatis. Esatis, kaip atskiras buvimą turintis daiktas, yra esinys. Esatis/esinys yra sąvoka, apimanti absoliučiai visą realybę. Ji yra pirmoji metafizikos sąvoka, pirmoji transcendentalija. Esatį arba esinius Tomas skirsto į loginius ir realius, galimus ir aktualius, sukurtus ir nesukurtus, materialius ir intelektualius. Visose šiose sisteminiuose perskyrose atsiskleidžia ypatinga žmogaus vieta. Žmogus yra tarsi visų esačių rūšių susitikimo taškas. (Išsamiai apie tai kalbėsime paskaitoje ir seminare apie žmogaus vietą esinių hierarchijoje). Todėl galime sakyti, jog kitas esminis Tomo Akviničio sistemos bruožas yra krikščioniškasis antropocentrizmas.

Loginė esatis yra viskas, kas egzistuoja tik mąstyme, pvz., bendrosios sąvokos arba universalijos, gaunamos iš realios esaties. Reali esatis – tai viskas, ką žmogus pažįsta kaip anapus jo ir nepriklausomai nuo jo egzistuojančius objektus, pvz., medis, stalas, paukštis, žmogus.

Aktualūs esiniai, išskyrus pirmąjį, atsiranda iš galimų esinių, kaip statula sukuriama iš marmuro ir skulptoriaus sąmonėje esančios idėjos arba iš gilės išauga ažuolas, iš gemalo išsivysto kūdikis. Kraštutinis galimumo taškas arba grynas galimumas yra *materia prima*, arba pirmoji materija. Jam priešingas kraštutinis taškas yra grynas aktualumas, grynas aktas, pirmasis esinys be jokių galimumo priemaišų. Būtent jis iš nieko į buvimą išveda visą visatą. Tik jis kuria tikrąją šio žodžio prasmę. Visi kiti veiksniai tik performuoja jau suformuotą materiją. Tikra kūryba yra kūrimas iš nieko. Todėl kitas Tomo teologinės-filosofinės sistemos bruožas yra kreacionizmas. Labiausiai jis išryškėja, lyginant su Aristotelio sistema, o joje pirmoji visatos priežastis yra nejudantis judintojas, kurio buvimo dėka pasaulyje vyksta judėjimas ir kaita, bet pats pasaulis yra nesukurtas, jis buvo visada.

Šiuolaikinis mokslas pasaulėvaizdį susiaurino iki fizikos dėsnių valdomos materijos. Teologinis-filosofinis Tomo pasaulėvaizdis drauge su materija apima ir dvasinio pasaulio dalį: pirmąją priežastį, atskirtąsias substancijas bei

dvasinę ir materialiąją pasaulio dalis vienijančią dvasinę-materialią substanciją – žmogų. Todėl galima sakyti, kad Tomo sistema yra viską apimanti arba integrali.

Beveik visi pagrindiniai Tomo metafizikos sandai yra aptarti traktate „Apie esinį ir esmę“ (*De ente et essentia*), kuris buvo parašytas Paryžiuje maždaug tarp 1252 ir 1256 metų. Rašydamas šį traktatą, Tomas rėmėsi ne tik Aristotelio, bet ir Avicenos (Ibn Sina, 980—1037), Averojaus (Ibn Rushd, 1126—1198) darbais. Bet dėl didžiulės turinio apimties, išraiškos glaustumo traktatą patį savaime sunku suprasti. Didieji Akviniečio darbai: *Suma prieš pagonis* ir *Teologijos suma*, padeda išsiaiškinti sunkiausias traktato vietas.

- Literatūra:**
1. Tomas Akvinietis, „Apie esinį ir esmę. Apie tiesą. Apie intelekto vienovę prieš averoistus“, Vilnius, *Logos*, 2000, 296 p.
 2. Arno Anzenbacher, „Etikos įvadas“, Vilnius, *Aidai*, 1995, 292 p.
 3. Aristotelis, „Kategorijos“, kn.: Aristotelis, *Rinktiniai raštai*, Vilnius, *Mintis*, 1990, p. 23—60.
 4. Marija Oniščik, „Keli ankstyvosios šv. Tomo Akviniečio ontologijos aspektai“, *Logos*, 1997, Nr. 12, p. 21—33.
 5. Gintautas Vyšniauskas, „Būties ir esinio dialektika“, *Logos*, 1997, Nr. 13—14, p. 89—92.
 6. Battista Mondin, „Filosofinė Tomo Akviniečio sistema“, *Logos*, 1998, Nr. 16, p. 91—9.; 1999, Nr. 17, p. 107—113; Nr. 18, p. 87—95; Nr. 19, p. 108—113; 2000, Nr. 20, p. 114—119; Nr. 21, p. 77—87.

Svarbiausi klausimai:

1. Naujas XIII a. krikščioniškos filosofijos modelis, jo pradai ir pagrindas.
2. Svarbiausias Tomo Akviniečio filosofijos bruožas.

Seminaras

Esinio filosofija, transcendentalijos

Terminologine prasme esatis yra transcendentalija. Nors transcendentalijų teorijos apmatus galima išvėgti jau Aristotelio filosofijoje, o patį terminą *transcendentalija* rasti Augustino ir Boetijaus darbuose, tačiau filosofijoje jis

pradėtas plačiau vartoti tik XII a. Jis reiškia pačius bendriausius esinių buvimo būdus (*modus essendi*) arba ypatybes. Tomo Akviniečio filosofijoje — tai daiktas, vienovė, kas nors, tiesa, gėris ir grožis (nors dėl pastarojo vieningos nuomonės nėra, nes Tomas jo neįvardijo, tačiau jo sistemos logika reikalauja grožį priskirti transcendentalioms). Turint omeny turinį, konkretus esinys atsiskleidžia kaip *daiktas*. Abstrahuojantis nuo šio turinio, esinys apsiereiškia kaip *vienovė*. Santykyje su kitu esiniu konkretus esinys pasirodo kaip skirtingas, kaip *kas nors* kitas. Santykyje su intelektu jis pasirodo kaip *tiesa*, su valia — kaip *gėris*. Kai tiesa ir gėris sutampa, turime *grožį*. Pirmais dviem atvejais turime esinį santykyje su pačiu savimi, kitais — su kitais esiniais. Vadinasi, visais atvejais transcendentalijos reiškia tą patį objektą, bet įvairiais požiūriais. Todėl jie nėra sinonimai.

Terminas *transcendentalija* (lot. *trans* — už, anapus; *scandre* — kilti) pirmiausia reiškia transcendentalinių terminų santykį su kategoriniais, t.y., kad transcendentaliniai terminai reiškia tas realybės savybes, kurių atžvilgiu kategoriniai terminai yra per siauri. Transcendentalijų neįmanoma apibrėžti, nes apibrėžiant būtina nurodyti giminę ir rūšies skirtingybę, kitaip tariant, mąstyti kategorijomis. Transcendentalijos ne apibrėžiamos, o apibūdinamos ir suprantamos pasitelkus metafizinę analogiją. Tačiau žodžiai *daiktas*, *vienovė*, *kas nors*, *tiesa*, *gėris*, *grožis* vartojami ne vien metafizikoje, o pirmiausia kasdienėje kalboje, mene, moksle. Todėl, norint suprasti tomistinę ir apskritai metafiziką, reikia įsidėmėti vartosenų skirtingumą. Pavyzdžiui, nedaug esinių galima pavadinti gražiais kategorine, t.y. estetinė, prasme, tačiau metafizine prasme — kaip buvimo ir substancinės formos kompozicija — kiekvienas esinys yra gražus. Apie gėrį galima kalbėti dorovine, fizine ir metafizine prasme. Pirmoji prasmė yra siauriausia, ji apima tik žmonių pasaulį, kuriame įvairūs su žmonių santykiais susiję reiškiniai vertinami protu, valia ir sąžine. Gėris fizine prasme — tai konkretaus esinio atitiktis savo prigimčiai: gėris yra tada, kai tam esiniui netrūksta jokio iš jo prigimčiai derančių tobulumų. Fizinis gėris dingsta, kai kurių nors iš jų pradeda trūkti (pvz., aklumas žmogui yra blogis, bet aklam žmogui gėris yra tai, kad jis gyvena). Tačiau metafizinis gėris išlieka tol, kol išlieka konkretus esinys, nes transcendentine prasme gėris tapatus buvimui, arba, Tomo žodžiais tariant, gėrio yra tiek, kiek yra buvimo (metafizinis argumentas prieš abortus ir eutanaziją).

Kadangi transcendentalijų apibrėžtumas sutampa su esaties ribomis, jei tokios ribos apskritai yra, ir kadangi esatyje egzistuojančios įvairovės, atrodo, irgi neįmanoma aiškiai apibrėžti, todėl akivaizdu, kad transcendentalijų pri-skyrimas yra ne vienareikšmis, kaip mokslo terminų, bet analoginis. Analogijos paplitusios kasdienėje kalboje, mene, moksle. Metafizikoje veikiančios

analogijos turi tik joms būdingas ypatybes: susideda iš analogono (bendras turinys, tam tikras tobulumas, arba santykis), analogatų (objektų, kuriuose proporcingai realizuojasi analogonas), santykio tarp analogatų ir analogono. Metafizinės analogijos pavyzdys: spalva yra esinys, kaip akmuo yra esinys, kaip žmogus yra esinys, kaip Dievas yra esinys. Kadangi analogonas *esinys* gali būti mąstomas šešeriopai, todėl esinio vietą gali užimti bet kuri iš minėtų transcendentalijų. Metafizinė analogija apima ir susieja visą realybės įvairovę, bet jos neskaido ir netiria atskirų tos įvairovės dalių.

Transcendentalijų ir metafizinės analogijos nagrinėjimas padeda suprasti metafizinio mąstymo specifiką, nes be to neįmanoma suprasti Tomo Akviniečio filosofijos.

- Literatūra:**
1. Aristoteles, „Metaphysica“, 990b-993a, 998b, 1003a, 1004b, 1052a.
 2. S. Thomae Aquinatis, „Summa Theologiae“, *Prologus*, žr. *Logos*, 1999, Nr.19, p. 42—44.
 3. S. Thomae Aquinatis, „De Ente et Essentia“, „De veritate“, žr. kn. Tomas Akvinietis, „Apie esinį ir esmę. Apie tiesą. Apie intelekto vienovę prieš averoistus“, Vilnius, *Logos*, 2000, p. 2—159.
 4. S.Šalkauskis, *Raštai*, II, „Filosofijos ir pedagogikos terminija“, Vilnius, *Mintis*, 1991, 351 p.

3 Paskaita

Gėrio transcendentalija ir gėrio tipai

Buvo kalbėta apie skirtingus mąstymo lygmenis, iš kurių aukščiausias yra metafizinis. Šiame lygmenyje tokie žodžiai, kaip grožis, tiesa, gėris, turi transcendentalijų reikšmę, kuri gerokai skiriasi nuo tų pačių žodžių, vartojamų žemesniuose mąstymo lygmenyse, reikšmės. Pavyzdžiui, **transcendentalus** gėris yra tapatus buvimui; **fizinis** gėris – tai visų, priklausančių kuriai nors esinio prigimčiai, tobulumą buvimas konkrečiame esinyje; **moralinis** gėris – tai tam tikras esinio santykis su žmogaus intelektu, valia ir sąžine. Gėrio transcendentalija apima visą esinį; fizinis gėris yra tik ten, kur yra prigimties pilnatvė ir nepažeistas integralumas; apie moralinį gėrį galima kalbėti tik santykyje su žmogumi. Akivaizdu, kad, nelygu koks mąstymo lygmuo, gėrio sampratos apimtis keičiasi.

Jau buvo minėta, kad gėris priklauso sąsajos transcendentalijų grupei. Kitaip tariant, šis esinio buvimas būdas atsiskleidžia esinių santykyje. Todėl gėrį Aristotelis apibūdino kaip *tai, ko visi siekia*. Šis apibūdinimas teisingas, bet nepakankamas, nes nieko nesako apie gėrio esmę. Juk dalykas yra geras ne todėl, kad jo kas nors siekia, atvirkščiai, jo siekiama todėl, kad jis yra vienaip arba kitaip tobulas. O buvimas yra didžiausia tobulybė. Todėl visi esiniai, o ne tik gyvos būtybės, siekia išlikti, priešindamiesi ardymui, kiek tik gali. Gėris kaip transcendentalija mums sako, kad visa, kas yra, tiek, kiek yra, yra gera. Gėris kaip buvimas (nesvarbu kokiame esinyje) ir kiti (buvimo atžvilgiu antriniai) tobulumai yra **fundamentalus** gėris. Toliau gėrį galima klasifikuoti atsižvelgiant į santykį: kūrėjo norą ir tikslą atitinkantis buvimas – tai **formalus** gėris; vartotojo norą atitinkantis buvimas – **virtualus** gėris. Žiūrint, kokios siekiamų esinių ypatybės, gėrį galima skirstyti į natūralų, juntamą ir suprantamą. Gėrio siekia visi esiniai: gyvi ir negyvi, protingi ir neprotingi. Akmuo natūraliai siekia užimti žemiausią vietą, alchio jausmo skatinamas gyvūnas ieško maisto, žmogus tvarko savo gyvenimą pasikliaudamas tikėjimu ir protu.

Jeigu gėris ir esatis yra tapatūs, tai iš kur atsiranda blogis? Spręsdamas blogio kilmės klausimą, Akvinietis atmeta galimybę, kad blogis kyla iš pirmosios blogio priežasties. *Sumos prieš pagonis* antrosios knygos keturiasdešimt pirmajame skyriuje (2) jis teigia, kad negali būti visų blogų dalykų redukcijos į pirmąją priežastį, nes blogis yra ne esatis, o stoka. Pirmoji blogio priežastis būtų ne ko nors stoka (pvz., vairo automobilyje), o absoliuti stoka, kitaip tariant, niekas. Tokios stokos negali būti. Egzistuoja tik stoka esinyje, kitaip tariant, blogis gali egzistuoti tik gėrio pagrindu. Svarstant metafiziniu lygme-

niu, visa tai atrodo labai logiška ir aišku. Tačiau žemesniuose mąstymo lygmenyse atsiranda keblumų. Ar suprantamas gėris neprieštarauja juntamam blogiui ir priešingai? Kaip Kūrėjo gerumą suderinti su vaiko ašara?

- Literatūra:**
1. šv. Tomas Akviniėtis, „Suma prieš pagonis“, I kn., Vilnius, *Logos*, 1999, 408 p.
 2. S. Thomae de Aquino, „Summa Contra Gentiles“, II, Commissio Leonina, 1934
 3. Tomas Akviniėtis, „Teologijos suma“, I-II, 18–21 klausimai. Žmogaus veikla dorovės pagrindu, Vilnius, *Logos*, 1998, 224 p.
 4. Tomas Akviniėtis „Apie esinį ir esmę. Apie tiesą. Apie intelekto vienovę prieš averoistus“, Vilnius, *Logos*, 2000, 296 p.
 5. Aristotelis, „Nikomacho etika“, kn. Aristotelis, *Rinktiniai raštai*, Vilnius, *Mintis*, 1990, p. 61—273.
 6. Arno Anzenbacher, „Filosofijos įvadas“, Vilnius, *Katalikų pasaulis*, 1992, p. 109—113.
 7. Battista Mondin, „Filosofinė Tomo Akviniečio sistema“, *Logos*, 2000, Nr. 21, p. 77—87.

Pagrindiniai klausimai:

1. Gėrio ir buvimo tapatumas.
2. Fundamentalus, formalus, virtualus gėris.

Seminaras

Blogis – tai, ko nėra ten, kur turėtų būti

Gėrio transcendentalijos samprata padeda išspręsti blogio problemą. Kadangi gėris yra tolygus esaciui, todėl blogis kaip gėrio priešingybė yra priešingas esaciui. O kiekvienas daiktas yra esatis tiek, kiek jame yra jo prigimčiai deramo buvimo. Tačiau daiktas gali turėti ne visą jam iš prigimties deramą buvimą. Tame daikte (nesvarbu, ar tai visa kūrinija, ar vienas atskiras kūrinys), ten, kur iš prigimties turėtų būti tam tikras buvimas arba esatis, yra „tuštuma“, buvimo trūkumas, kitaip tariant, yra ne-esatis, kaip iš prigimties privalomo buvimo neigimas, būtent jis ir yra blogis. Čia svarbu turėti omeny, kad pati

savaime ne-esatis nėra nei blogis, nei gėris, o yra niekas. Ne-esatis yra blogis tik esinyje. Taigi ji neturi subsistencijos arba savarankiško ontinio statuso. Kadangi yra daugybė daiktų su daugybe įvairiausių trūkumų, todėl yra aibės blogių. Tomistinė etika ne tik pripažįsta blogio egzistavimą pasaulyje, bet ir paaiškina jo kilmę ir prigimtį. Tačiau jai nepriimtinas teiginys, kad egzistuoja pirmasis visų blogybių ontinis pradai. Toks blogis būtų transcendentalus, bet, jo sampratą įtraukus į transcendentalijų sąrašą, esatis taptų pati sau priešinga, pati save griaunanti, arba pirmąjį esinį reikėtų sudvejinti, pripažinti, kad yra du pirmieji esiniai, taigi ir du Dievai. O tai dera Zoroastrizmui, bet ne Krikščionybei. Taigi tomistinė etika neigia, kad yra pirmasis ontinis blogis.

Kadangi blogis nėra esatis, jis negali būti veikiančioji priežastis, nes *kiekvienas veiksnys veikia tiek, kiek jis yra esatis akte* (1, cap. 41). Tikslu priežastimi jis irgi negali būti, nes visi siekia ko nors pozityvaus: gėris yra tai, ko visi siekia (6, [1094a], p. 63). Jeigu nėra nei veikiančiosios, nei tikslinės blogio priežasties, tai kaip jis atsiranda? Blogis turi materialiąją ir šalutinę veikiančiąją priežastį: medžiagos neadekvatumą formai ir veiksnio galios nepakankamumą. Todėl akivaizdu, kad blogis atsiranda kaip atsitiktinis rezultatas, prasilenkiantis su veikiančiojo ketinimais (Kūrėjas čia neturimas omeny).

Apibendrinant galima pasakyti, kad gėris yra absoliutus, o blogis – reliatyvus. Gėris yra ontinis blogio buvimo pagrindas, todėl visatoje nėra visiškai blogo dalyko.

- Literatūra:**
1. S. Thomae de Aquino, „Summa Contra Gentiles“, II, Commissio Leonina, 1934.
 2. S. Thomae Aquinatis, „Summa Theologiae“, I—II, q. 19. (19 klausimas: „Apie vidinio valios akto gerumą ir blogumą“), žr. kn. Tomas Akvinietis, „Teologijos suma“, I-II, 18-21 klausimai. Žmogaus veikla dorovės pagrindu, Vilnius, Logos, 1998, p. 66—123.
 3. S. Thomae Aquinatis, „Quid est veritas“ („Kas yra tiesa“), žr. kn. Tomas Akvinietis, „Apie esinį ir esmę. Apie tiesą. Apie intelekto vienovę prieš averoistus“, Vilnius, Logos, 2000, p. 54—69.
 4. S. Thomae Aquinatis, „Summa Theologiae“, I, q. 82, a. 3. (82 klausimas 3 artikulius: „Ar valia yra aukštesnė už intelektą galia“), žr. kn. Tomas Akvinietis, „Ištraukos“, Vilnius, Logos, 2000, p. 77—79.
 5. Aristotelis, „Nikomacho etika“, kn. Aristotelis *Rinktiniai raštai*, Vilnius, Mintis, 1990, p. 61—273.

4 Paskaita

Žmogaus vieta esaties hierarchijoje

Tomo antropologijos apžvalgą dera pradėti nagrinėti nuo žmogaus kaip esinio. Žmogus visų pirma yra esaties dalis, todėl, nustačius jo vietą visuomenėje, galima sužinoti daug svarbių dalykų. Bet, norint nustatyti tą vietą, reikia turėti bendrą esaties vaizdą. Traktate *Apie esinį ir esmę* (1) matome griežtai hierarchizuotą esinių visatą. Jos viršūnėje – Pirmasis esinys, visų kitų esinių pirmoji priežastis, žemiau išsidėstę gryniesi intelektai arba inteligencijos, dar žemiau – sielos, toliau eina neorganiniai kūnai. Šie išvardyti esiniai yra substancijos, arba palyginti savarankiškai egzistuojantys esiniai. Tačiau yra ir kita esinių klasė. Ją sudaro vadinamosios atsitiktinybės, įvardytos devyniomis Aristotelio kategorijomis (2, 2a, p.27). Atsitiktinybės egzistuoja tik pirmajai esinių klasei priklausančiuose esiniuose, kitaip tariant, jos negali subsistuoti arba egzistuoti savarankiškai. Kalbant apie esatį, būtina paminėti pirmąją materiją. Nors ji nėra joks esinys, tačiau be jos neįmanoma paaiškinti esaties, tiksliau tariant, — jos dalies, t.y. juntamo pasaulio drauge su žmogumi, kilmės. Pirmoji materija yra ne medžiaga, o gryna galimybė, kaip gryniosios aktualybės (pirmojo esinio) priešprieša. Kad kas nors atsirastų arba būtų sukurta, turi būti to atsiradimo arba sukūrimo galimybė. Pirmoji materija kaip tik yra tokia galimybė visos materialios esaties dalies atžvilgiu.

Jeigu pirmąją materiją laikytume žemutinę esaties ribą, o pirmąją priežastimi viršutinę, tai žmogus atsidurtų pačiame hierarchijos viduryje, inteligencijos ir sielos sferų sandūroje. Dėl šios padėties žmogus yra ypatingas esinys.

Sielos ir intelekto santykis atskleidžia žmogaus unikalią ypatybę – jis yra dvasinio ir materialaus pasaulio sankryža, vienintelis iš esinių realizuojantis dvasios ir kūno vienybę. Apie tai Tomas Akviniėtis rašo: „Tam tikra prasme [žmogus] yra sukomponuotas iš visų daiktų, nes iš dvasinių substancijų giminės jis turi savyje protingą sielą, o iš dangiškujų kūnų jis turi nutolimą nuo priešingybių dėl maksimalios savo sandaros lygybės, o elementai jame yra pagal substanciją. (...) Dėl viso to žmogus vadinamas *mažuoju pasauliu*, nes tam tikra prasme jame galima atrasti visus pasaulyje esančius kūrinius“ (*S. Th. I, q.91, a.1 in c.*).

Galima daryti išvadą, kad žmogus yra pats sudėtingiausias visatos esinys, mikrokosmas, siejantis dvi atskiras realybes: dvasinę ir materialinę.

Tomas dažnai pabrėžia, kad tobulybė yra paprastume: *Dievas absoliučiai tobulas, nes absoliučiai paprastas* (*S. Th. I, q.3.*). Vadinasi, jei žmogus yra pats sudėtingiausias esinys kūriniuose, tai tam tikra prasme palyginti jis yra pats

netobuliausias. Tačiau, kaip Dievo ir angelų paveikslas ir panašumas, jis turi būti tobulas. Bet jeigu žmogus panašus į Dievą, tai Dievas privalo turėti kūną, nes žmogus turi kūną. Į šį argumentą Tomas atsako, kad žmogus panašus į Dievą ne savo kūnu, o tuo, kuo jis pranoksta kitus gyvūnus, būtent *bekūniais protu ir intelektu* (*S. Th. I, q.3, a.1 ad 2.*).

- Literatūra:**
1. Tomas Akviniėtis, „Apie esinį ir esmę. Apie tiesą. Apie intelekto vienovę prieš averoistus“, Vilnius, *Logos*, 2000, 296 p.
 2. Aristotelis, „Kategorijos“, žr. kn. Aristotelis, *Rinktiniai raštai*, Vilnius, *Mintis*, 1990, p. 23 – 60.
 3. Aristotelis, „Apie sielą“, kn.: Aristotelis, *Rinktiniai raštai*, Vilnius, *Mintis*, 1990, p. 321—405.
 4. Arno Anzenbacher, „Filosofijos įvadas“, Vilnius, *Katalikų pasaulis*, 1992, p. 208—248.
 5. Jozefas Seifertas „Nemirtingumas“, *Logos*, 1997, Nr. 12, p. 81—109.
 6. Patrick Quinn, „Etika ir subjektas paribiuose: Akviniėčio subjekto ir sielos metaforos“, *Logos*, 2000, Nr. 21, p. 30—36.

Pagrindiniai klausimai:

1. Esinių klasifikacija.
2. Žmogus, kaip sielos ir kūno vienovė.

Seminaras

Žmogaus sielos samprata

Pirmasis esinys yra grynas nesukurtas intelektas, kitaip tariant, supratimas. Inteligencijos yra sukurti grynai intelektai. Žemiau inteligencijų esančios sielos yra gyvybės ir savaiminio judėjimo pradai, organinių kūnų formos ir pirmieji aktai. Jie irgi išsidėstę hierarchine tvarka. Kalbama apie mąstančiąją sielą, juntančiąją sielą ir maitinančiąją sielą. Kūnai, kuriems priklauso tik maitinančioji, arba vegetacinė, siela, vadinami augalais; tie kūnai, kurie drauge su augaline siela turi ir juntančiąją, vadinami gyvūnais; o tie organiniai kūnai, kurie dar turi ir mąstančiąją sielą, vadinami žmonėmis. Kitaip nei inteligencijos, sielos yra netvarios. Jos atsiranda ir išyra drauge su kūnais. Tačiau esaties

hierarchijos lygmenys neturi perskyrų, ir žemesniojo lygmens aukščiausios tobulybės liečiasi su aukštesniojo lygmens žemiausiomis tobulybėmis, ir taip intelektualinis pradas patenka į žmogaus sielą ir padaro ją intelektualią. Prigimtinėje intelektinių substancijų tvarkoje intelektualinė siela užima žemiausią vietą (*S. Th. I, q. 76, a. 5 in c.*), bet prigimtinėje sielų tvarkoje ji užima aukščiausią vietą. Ji yra ir siela, ir inteligencija. Angelai yra tik inteligencijos, o gyvūnų ir augalų sielos yra tik sielos. Vadinasi, žmogaus siela yra ypatinga, nes turi intelektą, ir žmogaus intelektas yra ypatingas, nes turi sielą. Gyvūnų ir augalų sielos nesubsistuoja, jos atsiranda ir išnyksta kartu su savo kūnais. Žmogaus siela dėl joje esančio intelektualinio prado gali subsistuoti, t.y. egzistuoti savarankiškai, atskirai nuo kūno. Tai akivaizdu, nes jos intelektualinis pradas turi savaimines ir niekaip su kūnu nesusijusias funkcijas, supranta, tiksliau, gali suprasti visų kūnų prigimtį, nes jeigu jis *avyje turėtų kokio nors kūno prigimtį, tai negalėtų pažinti visų kūnų* (1; *S. Th. I, q. 75, a. 2 in c.*). Vadinasi, supratimas yra žmogaus sielos tvarumo garantas. Tačiau žmogaus siela ne tik supranta, bet junta, maitina (augina ir degeneruoja) ir judina. Pastarosios funkcijos neatskiriama susijusios su kūno organais. Suirus kūnui, turėtų suirti ir tas funkcijas atliekančios sielos dalys. Tad kodėl mes kalbame ne apie žmogaus intelekto nemirtingumą, o apie žmogaus sielos nemirtingumą? Atsakymą į šį klausimą galima rasti Tomo poleminiame traktate *Apie intelekto vienovę* (2), kuriame jis rašo: „...jeigu kuri nors forma yra sukurta, kad joje kas nors dalyvautų taip, jog ji būtų tam tikros materijos aktas, tai ji gali būti individuota ir padauginta siejant su materija. Bet jau buvo parodyta, kad intelektas yra sielos, kuri yra kūno aktas, galia, todėl daugybėje kūnų yra daugybė sielų ir daugybėje sielų yra daugybė intelektinių galių, vadinamų intelektais, bet, kaip jau parodyta, iš to nedera daryti išvados, kad yra materialinė galia. [...] Siela yra tam tikras buvimas kūne tiek, kiek ji yra to kūno forma, ir ji yra ne anksčiau negu kūnas, tačiau, kūnui suirus, siela išlieka savo buvime, šitaip kiekviena siela išlaiko savo vienovę, todėl daugybė sielų išlieka savo daugybėje“ (2, [99], [100], p. 237, 239).

Vadinasi, kiekvieno žmogaus siela atsiranda kaip to žmogaus, konkretaus materialaus kūno, siela. O konkreti, arba, Tomo žodžiais tariant, žymėta materija yra individuacijos principas, todėl ji individuoja intelektualinį pradą, kuris, kūnui suirus, tą individuaciją išsaugo, kitaip Sokrato siela po Sokrato mirties nebebūtų nemirtinga Sokrato siela, o būtų siela apskritai ir nebūtų prasmės kalbėti apie atpildą už Sokrato atliktus darbus.

Po žmogaus mirties siela išsaugo ne tik jo individualumą, asmenybiškumą, bet ir buvusio kūno poreikį. Paradoksalu, bet galima manyti, kad ir Kūrėjo akivaizdoje ji ilgsi kūno: juk ji buvo sukurta kaip to kūno forma, todėl jos

buvimas atskirai nuo kūno neatitinka jos prigimties, atskirta nuo kūno ji negali turėti savo buvimo pilnatvės, kuri įmanoma tik žmogaus kūne. Todėl žadama, kad sielos ir kūno vienovė bus atstatyta. Akviniečiui žmogaus kūnas yra sielos namai, o ne kalėjimas, kaip Platonui.

- Literatūra:** 1. S. Thomae Aquinatis, „Summa Theologiae“, I, q. 75, 76; 75 klausimas: „Apie žmogų, kuris sudarytas iš dvasinės ir kūniškos substancijos. Ir pirmiausia apie sielos esmę“. 76 klausimas: „Apie sielos susietumą su kūnu“. Žr. kn. Tomas Akviniėtis, „Ištraukos“, Vilnius, *Logos*, 2000, p. 14—73.
2. Tomas Akviniėtis, „Apie intelekto vienovę prieš averoistus“, žr. kn. Tomas Akviniėtis, „Apie esinį ir esmę. Apie tiesą. Apie intelekto vienovę prieš averoistus“, Vilnius, *Logos*, 2000, p. 160—253.

5 Paskaita

Tomo Akviniečio filosofinės etikos pradai

Tomo Akviniečio sistema atsirado iš gėrio ir viskas joje orientuota atgal į gėrį, tačiau įvairiai: pagal kiekvieno esinio prigimtį, rūšį ir vietą kūrinijos hierarchinėje tvarkoje. Todėl iš pirmo žvilgsnio gali atrodyti, kad kiekvienas individas yra orientuotas tik į savo atskirą gėrį. Bet tam, kad jis taip galėtų būti orientuotas, kūrinijoje turi vyrauti tvarka, o ne chaosas. Taigi, toji tvarka yra būtina visiems, todėl ji yra visų esinių bendrasis gėris (*bonum commune*) ir kiekvieno atskiro gėrio kriterijus. Siekdami savo atskirų gėrių, esiniai tarnauja bendrajam gėriui: neorganiniai kūnai ir augalai natūraliai arba iš prigimties, kitaip tariant, veikdami pagal gamtos dėsnius; neprotingi gyvūnai, vadovaudamiesi instinktais (Tomas nesinaudoja terminu *instinktas*, tačiau tai, ką jis sako apie gyvūnų elgesį (3, cap. 48), atitinka instinkto sampratą); o intelektinės substancijos ir žmogus – laisvai pasirinkdami. Žmogus gali laisvai pasirinkti, nes supranta, mąsto ir sprendžia. Pasirinkti, vadinasi, apsispręsti. Kai žmogus supranta įvairias įmanomas savo veiklos arba elgesio kryptis ir nepatiria išorinės prievartos, jis gali laisvai apsispręsti, ką jam daryti. Tada sakoma, kad žmogus turi apsisprendimo laisvę. Apsisprendimo laisvę Tomas apibrėžia, kaip *laisvą proto sprendimą*.

Susieję laisvą proto sprendimą su bendruoju gėriu, gauname etinės įtampos lauką. Juk tas sprendimas gali būti bendrajam gėriui palankus arba priešiškas (pvz., sprendimas gaminti įprastinius šaudmenis iš išsodrinto plutonio arba iškirsti Amazonės miškus). Žvelgiant iš apsisprendimo subjekto pozicijų, priešiško bendrajam gėriui sprendimo negali būti, nes visi nori tik gėrio. Bet objektyviai blogi sprendimai atsiranda dėl klaidingo supratimo, apgaulės ir saviapgaulės.

Kad laisvai padarytas sprendimas pereitų į veiksmą, vien proto nepakanka. Reikia, kad būtų noras tą sprendimą realizuoti, pasiekti numatytą tikslą. Šis noras vadinamas valia, nes jis susijęs su protu ir intelektu. Kitaip tariant, valia yra suprantantis arba protingas noras (3, cap. 47).

Čia mes kalbėjome apie etinės įtampos lauką, kuris neišeina už kūrinijos ribų, o pokalbį apie žmogaus ir intelektinių substancijų santykius su viso gėrio šaltiniu, Absoliučiu Gėriu, palikome seminarui. Apibendrinant reikia pabrėžti, kad svarbiausi Akviniečio etikos pradai yra bendrasis gėris, laisvė, protas (žmogaus atveju) ir valia.

- Literatūra:**
1. Tomas Akvinietis, „Apie esinį ir esmę. Apie tiesą. Apie intelektu vienovę prieš averoistus“, Vilnius, *Logos*, 2000, 296 p.
 2. Šv. Tomas Akvinietis, „Suma prieš pagonis“, I kn., Vilnius, *Logos*, 1999, 408 p.
 3. S. Thomae de Aquino, „Summa contra Gentiles“, II, Commissio Leonina, Roma, 1934.
 4. Aristotelis, „Kategorijos“, „Apie sielą“, kn. Aristotelis *Rinktiniai raštai*, Vilnius, *Mintis*, 1990, p. 23—60, 321—405.
 5. Vytautas Bagdanavičius, „Tomo Akviniečio dorovės filosofija“, Vilnius, *Logos*, 1997, 208 p.
 6. Arno Anzenbacher, „Filosofijos įvadas“, Vilnius, *Katalikų pasaulis*, 1992, p. 155—158.
 7. Džonas J. Merfis, „Meisteris Ekhartas ir via negativa: epistemologija ir mistinė kalba“, *Logos*, 1997, Nr.12, p. 34—46.
 8. Battista Mondin, „Filosofinė Tomo Akviniečio sistema“, *Logos*, 1997, Nr.13—14, p. 63—69, 1998, Nr.15, p. 66—74.
 9. Abelardo Lobato, „Dic mihi, quid est Deus? Tomo Akviniečio dialogas su Averojumi ir Maimonidu monoteizmo klausimu“, *Logos*, 1999, Nr.18, p. 6—20.
 10. Dalia Marija Stančienė, „Intelektas Tomo Akviniečio antropologijoje“, *Logos* 1999, Nr. 18, p. 33—41.

Svarbiausi klausimai:

1. Apsisprendimo laisvė.
2. Tomo Akviniečio etikos pradai: bendrasis gėris, laisvė, protas, valia.

Seminaras

Žmogaus valios ypatybės ir veikimas

Valią apbrėžėme kaip iš supratimo kylantį (arba intelektinį) norą. *Sumos prieš pagonis* pirmojoje knygoje (4, sk.72) šio noro kilmę Tomas aprašo taip: *Kadangi suprastas gėris yra tikrasis valios objektas, suprastas gėris turi būti norimas. Tačiau tai, kas suprasta, siejama su tuo, kas supranta. Todėl būtina, kad suprantantysis gėrį kaip gėrį jo norėtų.* O gėrį supranta Dievas, visos intelektinės substancijos ir žmogus. Kad Dievas turi valią, liudija Šventasis Raštas. Psalmių kny-

goje sakoma: *Visa, ko tik Viešpats nori, tą Jis ir daro* (Ps 134,6); o Laiške romiečiams klausinama: *Kas galėtų atsispirti Jo valiai?* (Rom 9,19). Greta šio religinio argumento cituotame *Sumos* skyriuje Tomas pateikia aštuonis filosofinius argumentus už tai, kad Dievas turi valią, o Jo valios specifikos aprašymui paskiria kitus šešis skyrius. Jais remiantis, Dievo valios veikimą glaustai galima nusakyti taip: pirmiausia Dievas nori savo dieviškosios esmės (kuri yra buvimas: Dievas yra vienintelis esinys, kuriame esmė ir buvimas yra tapatūs). Norėdamas savęs, Dievas nori ir kitų dalykų (kūrinių). Savęs ir jų Dievas nori vienu valios veikimu: dviejų ir daugiau veikimų Jame negali būti, nes Jis yra absoliučiai paprastas. Dievo valia apima ne tik absoliutų gėrį, bet ir visus pavienius, atskirus, rūšinius ir individualius gėrius, kurių nori įvairūs kūriniai. Pirmojoje *Teologijos Sumos* dalyje (*S. Th. I, q. 63 a.1 in c.*) Tomas teigia, jog tik Dievo valioje negali būti nuodėmės, nes Jo valia yra vienintelė jo veiklos taisyklė, o visi kiti valią turintys kūriniai elgiasi teisingai tik tiek, kiek jų veikla atitinka Dievo valią. Kiekvienas valią turintis kūrinys, netgi inteligencijos, yra nuodėmingi iš prigimties. Inteligencijos nusideda, kai, laisva valia siekdamas savo paties gėrio, nepaiso Dievo valios. Nepaisymas aukštesniojo valios yra išdidumas. Jis ir buvo pirmoji Šviesos nešėjo (Liuciferio) nuodėmė. Iš jos gimė pavydas ir noras prilgti Dievui kūrybingumu. Žmogaus nuodėmių laukas plačiausias. Galima sakyti, kad jis yra nuodėmingiausia būtybė. Žmogaus intelektas yra daug mažiau tobulas už inteligencijos, todėl žmogus gali klysti ir iš nežinojimo, vietoj gėrio pasirinkti blogį.

Žmogaus valios veikimo mechanizmus, jos gerumą ir blogumą (nuodėmingumą) Tomas nuodugnai nagrinėja *Teologijos sumoje* I-II, klausimai: 18-21(1). Žmogaus valios doros rūšis priklauso nuo tikslo, kurį pateikia protas. Tikslas kaip norėjimo priežastis yra noro gerumo pradas. Jei noras aplenkia tikslą, tai jo gerumas nepriklauso nuo tikslo gerumo.

- Literatūra:**
1. Tomas Akvinietis, „Teologijos suma“, I-II, 18-21 klausimai. Žmogaus veikla dorovės pagrindu, Vilnius, *Logos*, 1998, 224 p.
 2. S. Thomae Aquinatis, „De unitate intellectus contra averroistas“, žr. kn. Tomas Akvinietis, „Apie esinį ir esmę. Apie tiesą. Apie intelekto vienovę prieš averoistus“, Vilnius, *Logos*, 2000, p. 162—253.
 3. S. Thomae Aquinatis, „Summa Theologiae“, I, q. 82 (82 klausimas: „Apie valią“), žr. kn. Tomas Akvinietis, „Ištraukos“, Vilnius, *Logos*, 2000, p. 74—83.
 4. Šv. Tomas Akvinietis, „Suma prieš pagonis“, I kn., Vilnius, *Logos*, 1999, 408 p.

6 Paskaita

Sąžinė: protas ar jausmas?

Pedagogui kartais tenka kreiptis į auklėtinio sąžinę. Todėl apie sąžinę jam pravartu žinoti šį tą daugiau, negu galima perskaityti įvairiuose žinyuose. Pvz., žinoti, jog yra skirtingų tipų sąžinės. Etikos istorija leidžia matyti bent jau du iš jų. Pirmąjį galima pavadinti intelektiniu, antrąjį – jutiminiu. Apeliuojant į auklėtinio sąžinę, pedagogui svarbu žinoti arba bent nujausti, kuriam tipui ji priklauso. Juk būtų klaida jutiminę sąžinę bandyti paveikti sausais loginiais argumentais, o intelektinę – jausminga retorika.

Iki XVIII a. Vakarų Europos etikoje vyravo iš antikos paveldėta intelektualinė sąžinės samprata. Sokratas kalbėjo apie savo demoną, kuris jį sulaikydavo nuo neteisingų poelgių. Seneka viename iš laišku Liucilijui sąžinę pavadino *Dievu, kuris yra artį tavęs, su tavim ir tavyje*. Antikinėje filosofinėje tradicijoje Dievas siejamas su protu, taigi sąžinė irgi. Tačiau ar ši sąsaja reiškia, kad sąžinė antikinėje ir viduramžių etikoje yra tolygi protui, ar galima sutikti su tais etikos specialistais, kurie, pvz., W. Kluxenas, teigia, kad Tomo Akviniečio etikoje „*termino conscientia iš esmės galima atsisakyti [...] moralės struktūroje ji apskritai neatlieka jokio vaidmens ir tikriausiai prisimenama tik dėl patristinės tradicijos* (2, p. 87, 1 išnaša)?“ Atsakyti į šį klausimą pabandysime seminare, kuriame nagrinėsime Tomo Akviniečio *Teologijos sumos* pirmosios dalies 79 klausimo 13 artikulą, kuriame glaustai išdėstyta sąžinės samprata.

Nors viduramžių kultūroje vyravo intelektualinė sąžinės samprata, tačiau joje buvo ir kitokios sampratos užuomazgų. Mat „Biblijoje sąžinė vadinama širdimi. Pasak senųjų izraelitų, žmogus yra teisingas, kuomet jis seka savo širdies polinkiais. Pabrėžtina, kad Senajame Testamente semitams širdis reiškė ne vien tik jausmų centrą, bet ir visą žmogaus asmeningumą, žmogiškosios būties gelmes, sąžinę. Todėl Kristaus žodžiai: *Palaiminti tyraširdžiai: jie regės Dievą* (Mt 5,8), reiškia, kad tie, kurių sąžinės grynos, yra tikrai laimingi“ (4, p.111).

Nenagrinėsime sąsajų tarp Biblijos ir XVIII a. atsiradusios sensualistinės etikos, nes tai atskira plati tema, bet žvilgtelėsime į vieną, bene ryškiausią jos apraišką, Jean-Jacques Rousseau etiką. Panagrinėkime trumpą charakteristiką, kurią Rousseau davė savo mylimai „mamytei“, poniai de Varan: „Ji buvo tauraus prigimimo, tyros širdies, mėgo visa, kas skaistu, jos polinkiai buvo tiesūs ir dorybingi, skonis subtilus; ji buvo sukurta nesuteptai dorovei, kurią visada mėgo, bet kurios niekada nesilaikė, nes, užuot klausiusi savo širdies, vedančios į gerą, ji klausėsi proto, lenkiančio į blogą. Kai apgaulingi jos principai ją klaidindavo, tikrieji jausmai visada juos atmesdavo; bet, nelaimė, ji didžiavosi savo

filosofija, ir jos sukurtoji moralė gadino tai, ką jai diktavo širdis“ (6, p. 217).

Šioje charakteristikoje širdis priešpriešinama protui, kaip gėrio šaltinis – blogio šaltiniui. Protas yra blogio šaltinis, nes jis linkęs paklusti įvairiems sofizmams ir neklausyti širdies balso. Todėl protu grindžiama sąžinė nėra tikra, nes tikroji sąžinė kalba ne silogizmais, o jausmais.

Turėdami omeny šią priešpriešą ir minėtą Kluxeno teiginį apie etiką be sąžinės, seminare nagrinėsime Tomo Akviniečio sąžinės sampratą.

- Literatūra:**
1. Šv. Tomas Akvinietis, „Suma prieš pagonis“, I kn., Vilnius, *Logos*, 1999, 408 p.
 2. Tomas Akvinietis, „Teologijos suma“, I-II, 18-21 klausimai. *Žmogaus veikla dorovės pagrindu*, Vilnius, *Logos*, 1998, 224 p.
 3. Aristotelis, „Nikomacho etika“, kn. Aristotelis, *Rinktiniai raštai*, Vilnius, *Mintis*, 1990, p. 61—273.
 4. Antanas Paškus, „Sąžinė psichologiniu požiūriu“, Chicago, *Į laisvę fondas*, 1991, 184 p.
 5. Jacek Salij, „Moralinių nuostatų reikšmė Dievui pažinti“, *Logos*, 1998, Nr.13—14, p. 40—48.
 6. Jean-Jacques Rousseau, „Išpažintis“, Vilnius, *Alma Littera*, 2000, 847 p.

Pagrindiniai klausimai:

1. Istorinė sąžinės kaitos samprata.
2. Protas, kaip sąžinės pradai, Tomo Akviniečio teorijoje.

Seminaras

Tomo Akviniečio sąžinės samprata

Apie sąžinę Tomas rašo įvairiuose kūriniuose. Tačiau seminarui mes pasirinkome *Teologijos sumos* pirmosios dalies 79 klausimo 13 artikulą, nes čia jis išdėstytas bene aiškiausiai. Artikelas prasideda klausimu: *Ar sąžinė yra tam tikra galia*. Iš 79 klausimo pavadinimo *Apie intelektualines galias* akivaizdu, jog omeny turima ne bet kokia, o intelektualinė galia. Klausimo svarstymą Tomas pradeda teiginiu: *Atrodo, kad sąžinė yra tam tikra galia*, ir pateikia tris argumentus, patvirtinančius, jog iš tiesų yra taip, kaip atrodo. Tuose argumentuose cituojamas Origenas, Augustinas ir Šv. Raštas. Nepaisant to, visus šiuos argu-

mentus Tomas nušluoja vienu mostu sakydamas, kad *sąžinę galima atidėti, o galios negalima. Vadinasi, sąžinė nėra galia*. (Norėtusi, kad Tomas paaiškintų, ką reiškia žodžiai *galima atidėti (deponi potest)*, tačiau jo laikais studentams tikriausiai buvo savaime aišku, ką jis turi omeny. Mums belieka spėti, jog turima omeny, kad sąžinę galima laikinai nutildyti, nukreipiant dėmesį į su ja nesusijusius dalykus). Šitai pat susitvarkęs su regimybe, Tomas pradeda dėstyti tai, kas, jo nuomone, yra tikra realybė. Rubriką *Atsakau* jis pradeda taip: „Teisingai kalbant, sąžinė yra ne galia, o aktas. Tai akivaizdu tiek iš šios sąvokos apibrėžimo, tiek iš to, kas paprastai sąžinei priskiriama. Mat pačia savo esme žodis sąžinė (scientia) suponuoja žinojimo santykį su kuo nors, nes gali būti suskaidytas į *cum alio scientia*. Bet žinojimo siejimas su kuo nors yra tam tikras aktas. Todėl pats žodžio apibrėžimas sako, kad sąžinė yra aktas“.

Šią išvadą patvirtina tai, kas sąžinei priskiriama. Juk sakoma, kad sąžinė liudija, sulaiko, skatina, kaltina, kankina ir prikaišioja. Visi šie dalykai atsiranda, kai mes taikome kokį nors pažinimą arba žinojimą savo veiksmams.

Apibendrinant šiuos Tomo žodžius, galima pasakyti, kad sąžinė – tai žinių taikymas veiksmams, kurie sukelia tam tikrus išgyvenimus, teisingumo pajautimą, kaltumo jausmą, atgailą ir pan. Vadinasi, Tomas neneigia sąžinės sąsajos su jausmais. Jo piešiama sąžinė nėra beširdė. Kitas dalykas, kad žinios sąžinės komplekse yra pirmesnės už išgyvenimus. Bet pažvelkime į tai, ką Tomas sako toliau: „Šis taikymas vyksta trejopai. Vienaip, kai prisipažįstame ką nors padarę arba nepadarę, kaip Ekleziastas sako: *Žino sąžinė tavo, kad tu dažnai kalbėjai blogai apie kitus* (Koh 7,23, cit.Tomo Akviničio), tada sakome, kad sąžinė liudija. Kitaip taikomas, kai savo sąžine sprendžiame, ar reikia ką nors daryti arba nedaryti, tada sakome, kad sąžinė skatina arba sulaiko. Trečiaip taikomas, kai savo sąžine sprendžiame, ar tai, ką padarėme, yra gerai ar blogai padaryta, tada sakome, kad sąžinė pateisina, kaltina arba prikaišioja. Akivaizdu, jog visa tai atsiranda aktualiai pritaikius žinojimą tam, ką veikiame“.

Čia Tomas nepasako iš esmės nieko naujo. Jis tik pagilina ir sukonkretina savo analizę, ir ji dar kartą patvirtina ankstesnės išvados teisingumą. Tačiau Tomas tuo nepasitenkina. Jis tęsia:

„Bet kadangi gebėjimas (habitus) yra akto pradas, todėl žodis sąžinė kai kada priskiriamas įgimtam gebėjimui, t.y. synderesiui [...]. Mat įprasta priešas tą ir padarinį vadinti vienas kito vardais“.

Šie paskutiniai *Atsakau* žodžiai ypač verčia suabejoti teiginiais tų etikos specialistų, kurie mano, kad iš esmės Tomo etikoje sąžinei lyg ir nėra vietos. Tomas tą vietą labai aiškiai apibrėžia. Apibendrinami galime pasakyti, kad sąžinė – tai iš įgimto gebėjimo (synderesio) kylantis ir emocinių išgyvenimų lydymas žinių taikymo savo veiksmams aktas.

Literatūra: 1. S. Thomae Aquinatis, „Summa Theologiae“, I, q. 79 a. 13.

7 Paskaita

Dorybių sistema

Dorybė — lot. *virtus*. Prieš pradėdamas kalbėti apie Tomo Akviniečio dorybių sistemą, reikia atkreipti dėmesį į tai, kad žodis *dorybė* užtemdo pirminę *virtus* reikšmę (čia kalbama apie virtus reikšmes Akviniečio žodyne), kurią būtina turėti prieš akis, norint suprasti Tomo dorybių teoriją. Pirminė *virtus* reikšmė yra galia, kaip veiklos pradai, *vis* sinonimas. Todėl *virtus* Tomas vartoja įvairioms, ne tik dorovinėms žmogaus galioms įvardyti. Tik penktoji virtus reikšmė atitinka mūsų žodį *dorybė*, kuris aiškinamas ne kaip galia, o kaip gerumo savybė. Kitaip tariant, *dorybė* yra daug siauresnė sąvoka negu *virtus*. Todėl *virtutes intellectuales*, *virtutes morales* ir *virtutes theologicae* patogiau traktuoti ne kaip intelektines, dorovines ir teologines dorybes, o kaip intelektines, dorovines ir teologines galias. Kitaip tektų taikstyti su absurdišku junginiu dorovinė dorybė. Lietuvių kalba šiuo atveju vienu žodžiu tiksliai pasako tai, kam lotynų kalbai reikia dviejų žodžių.

Tomo Akviniečio dorybių arba dorovinių galių sistema yra žmogaus galių sistemos posistemė. Intelektinės galios yra dorybių pamatas, o teologinės yra tarsi dorybių užbaiga, tačiau pastarąsias žmogus gauna tik per Dievo malonę, nes jos yra antžmogiškos.

Kaip Dievas yra kūrinių pradžia, taip protas yra žmogiškumo pradžia. Svarbiausia žmogaus intelekto galia yra galia pažinti. Ši galia yra galios spęsti pamatas. Apie konkrečius dalykus konkrečiose situacijose sprendžiantis protas yra praktinis protas. Jis yra dorybių pradai. Pati kilniausia dorybė yra *prudētia*, t.y. apdairumas, protingumas, išmintingumas, nuovoka. Reikia turėti omeny visas šias reikšmes, nes nė viena iš jų atskirai nepasako, kas yra *prudētia*. Galbūt patogiausia ją vadinti praktine išmintimi, nes yra dar spekuliatyvinė išmintis, *sapientia*. Praktinės išminties kilnumas pasireiškia tuo, kad ji vadovauja kitoms dorybėms ir yra glaudžiai susijusi su sąžine. Toliau eina teisingumas, tvirtumas ir santūrumas. Keturios išvardytos dorybės sudaro Akviniečio dorybių sistemos ašį, aplink kurią sukasi visos kitos dorybės, todėl jos vadinamos kardinaliomis (*cardinalis*, ašinis iš *cardo*, vyris, ašis). Visų dorybių paskirtis yra žmogaus tobulinimas. Šią funkciją jos gali atlikti tik veikdamos drauge, todėl yra susijusios. Apie dorybių sąsają kalbėsime seminare, nagrinėdami *Teologijos sumos* pirmos knygos antrosios dalies 65 klausimo 1 artikulą.

- Literatūra:**
1. Tomas Akvinietais, „Teologijos suma“, I—II, 18—21 klausimai. „Žmogaus veikla dorovės pagrindu“, Vilnius, *Logos*, 1998, 224 p.
 2. Šv. Tomas Akvinietais, „Suma prieš pagonis“, I kn., Vilnius, *Logos*, 1999, 408 p.
 3. Tomas Akvinietais, „Apie esinį ir esmę. Apie tiesą. Apie intelekto vienovę prieš averoistus“, Vilnius, *Logos*, 2000, 296 p.
 4. Tomas Akvinietais, „Apie žmogžudystę“, „Apie kitus asmens teisių pažeidimus“, „Apie vagystę ir apiplėšimą“, *Logos*, 2000, Nr. 21, p. 184—207.
 5. Aristotelis, „Nikomacho etika“, kn. Aristotelis *Rinktiniai raštai*, Vilnius, *Mintis*, 1990, p. 61—273.
 6. Arno Anzenbacher, „Filosofijos įvadas“, Vilnius, *Katalikų pasaulis*, 1992, p. 267—272.
 7. Arno Anzenbacher, „Etikos įvadas“, Vilnius, *Aidai*, 1995, p. 130—143.
 8. Abelardo Lobato, „Žmogaus orumas“, *Logos*, 2000, Nr. 20, p. 120—142.
 9. Jacek Salij, „Ką reiškia būti tikinčiuoju?“, *Logos*, 1995, Nr. 10, p. 9—37.
 10. Karol Wojtyła, „Gėris ir vertybės“, *Logos*, 1993, Nr. 6, p. 162—223.

Pagrindiniai klausimai:

1. Žmogaus galių ir dorybių tapatumas ir skirtingumas.
2. Dorybių sistemos ašis.

Seminaras

Apie dorybių sąsają

Teologijos sumos pirmos knygos antrosios dalies 65 klausimo 1 artikulą prasideda: *Utrum virtutes morales sint ad invicem connexae* (Ar dorovinės galios yra viena su kita susietos). Kaip įprasta, Tomas pirmiausia parodo problemą, išdėstydamas argumentus *pro et contra*. Kad dorybės nėra susijusios, Akvinietais pateikia šiuos argumentus: 1. Konkretūs žmonės elgiasi taip, tarsi turėtų vienas dorybes, bet neturėtų kitų. 2. Neturtingas žmogus gali būti kuk-

lus, bet negali būti didžiadvasiškas. 3. Kaip dorybės tobulina norinčiąją sielos dalį (valią), taip intelektualinės – suprantančiąją, tačiau intelektualinės galios nėra susijusios, nes mes galime turėti vieną mokslą, neturėdami kito, vadinasi, ir dorybės nėra susijusios. 4. Jeigu dorybės yra susijusios, tai jas gali sieti tik praktinė išmintis, tačiau ji to negalėtų padaryti, nes žmonės būna išmintingi vienoje ir neišmintingi kitoje praktinės veiklos srityje, lygiai kaip galintis pagaminti vienokius daiktus, negali pagaminti kitokių daiktų. Toliau jis pateikia priešingus argumentus: 1. Ambraziejus sako, kad dorybės yra taip susietos, kad jeigu žmogus turi vieną dorybę, tai netrukus pasirodo, kad turi keletą. 2. Augustinas sako, kad žmogaus sieloje esančios dorybės viena nuo kitos neatskiriamos. 3. Grigalius sako, kad viena galia be kitos yra arba visiškai nereikšminga, arba labai netobula. 4. Ciceronas sako, kad jeigu jūs prisipažįstate neturįs vienos dorybės, tai greičiausiai neturite jokios.

Taigi, turime keturis argumentus, kad dorybės nesusietos tarpusavyje, ir keturis, teigiančius priešingai. Pirmieji atrodo svaresni, nes remiasi empiriniais faktais, o antrieji – mąstytojų autoritetu. Tokių mąstytojų, su kurių nuomone turime skaitytis.

Tomas meistriškai suranda išeitį iš šios keblios padėties. Jis paaiškina, kad dorovinę galią, arba dorybę, galima mąstyti kaip tobulą ir kaip netobulą. Netobula dorybė, pvz., santūrumas arba tvirtumas, yra ne kas nors kita, kaip polinkis į tam tikrą gerą veikimą, ir nesvarbu, ar šis polinkis yra įgimtas, ar įgytas. Jeigu dorybes mąstome šitaip, tai jos nėra susijusios, nes sutinkame žmonių, linkusių būti dosniais, bet nelinkusiais būti skaisčiais.

Bet tobula dorybė – tai gebėjimas gerą veiklą atlikti gerai. Ir jei mes dorybes mąstome tokiu keliu, tai privalome sakyti, kad jos yra susijusios.

Į klausimą, kodėl privalome, Tomas atsako pasiremdamas ašinių dorybių analize. Jis sako, kad tos dorybės atpažįstamos iš tam tikrų jų savybių, pvz., praktinė išmintis iš įžvalgumo, teisingumas iš tiesumo, santūrumas iš nuosaiškumo, tvirtumas iš proto stiprumo. Todėl akivaizdu, kad šios dorybės turi būti susijusios, nes proto stiprumą negalima laikyti dorybe, jeigu jam trūksta nuosaiškumo, tiesumo arba įžvalgumo, ir t.t. Toliau jis cituoja Grigaliaus žodžius, kad *atskirta nuo kitų dorybių, dorybė negali būti tobula, nes negali būti tikros praktinės išminties, jeigu nėra santūrumo, teisingumo ir tvirtumo*, ir priduria, kad tą patį Grigalius sako ir apie kitas dorybes. Be to, ir Augustinas sako tą patį.

Atrodytų, kad į artikulo klausimą jau atsakyta, tačiau Tomas tuo nepasitenkina ir pateikia dar vieną argumentą, patvirtinantį tą pačią išvadą. Tas argumentas – tai paneigimas teiginio, jog praktinė išmintis neturi pakankamai galios, kad susietų dorybes. Iš esmės argumentuojama šitaip: kadangi visokio

pobūdžio gera veikla prasideda nuo teisingo pasirinkimo, o teisingai pasirinkti galima tik vadovaujantis praktine išmintimi, todėl visos dorybės yra būtinai susijusios su praktine išmintimi.

- Literatūra:**
1. S. Thomae Aquinatis, „Summa Theologiae“, I-II, q. 65, a. 1.
 2. S. Thomae Aquinatis, „Summa Theologiae“, I, q. 82, a.:
1,3,4. Žr. kn. Tomas Akvinietis, „Ištraukos“, Vilnius, *Logos*, 2000, p. 74—83.
 3. Tomas Akvinietis, „Apie tiesą“. Žr. kn. Tomas Akvinietis, „Apie esinį ir esmę. Apie tiesą. Apie intelekto vienovę prieš averoistus“, Vilnius, *Logos*, 2000, p. 52—159.

8 Paskaita

Žmogaus veikla dorovės požiūriu

Žmogaus veikla gali būti dora, nedora ir neutrali. Visi nuo asmens valios nepriklausantys veiksmai: mirkčiojimas, kosėjimas ir pan., yra doroviškai neutralūs. Jie dorovei nerūpi. Jai rūpi tik žmogaus veikla, kuri yra žmogiška tikraja šio žodžio prasme, o tokia yra vien ta veikla, kurią žmogus atlieka vadovaudamasis savo protu ir laisva valia. Tokią veiklą Tomas nagrinėja ketveriopai: giminės, rūšies, atsitiktinybės ir tikslo atžvilgiu. Giminę sudaro veiksmo „materialumas“ arba vyksmas; rūšį – objektas; atsitiktinybes – aplinkybės; tikslą – santykis su gerumo priežastimi. Panašiais aspektais dorovinę žmogaus veiklą nagrinėja ir Dunsas Škotas. Kaip žinome, Tomui blogis yra gėrio trūkumas, todėl veikloje yra tiek blogio, kiek yra trūkumų, o jos gėris yra jos pilnatvė. Veiklos objektas yra tiek geras, kiek jis atitinka protą, o blogas tiek, kiek jam prieštarauja. Vien tos aplinkybės, kurios liečia ypatingą proto nurodymą, daro įtaką veiklos gerumui ar blogumui, kitaip tariant, yra *už jį* arba prieš *jį*. Pavyzdžiui, vagystė iš šventos vietos daro nedorą veiksmą dar nedoresnį. Panašiai ir tikslas, nes gali būti vagiama, norint lošti, ir gali būti vagiama, norint sušelpiti.

Tomas nesustoja šioje veiklos analizės plotmėje, bet leidžiasi giliau, dalija veiklą į vidinę ir išorinę. Juk iš tiesų, kai žmogus veikia, mes matome vien tai, kas išorėje, bet juk tuo pat metu vyksta ne ką mažesnė, o neretai netgi daug intensyvesnė vidinė veikla. Tą veiklą Tomas vadina vidiniu valios aktu (*actus interioris voluntatis*). Jam pirmiausia rūpi, nuo ko priklauso valios gerumas. Tiesiogiai jis priklauso nuo objekto, tačiau objektą valiai pateikia protas, nes tik suprastas gėris gali būti valios objektas. Valios gerumas priklauso ir nuo proto kaip nuo mato, kuriuo jis matuojamas. Kad žmogaus protas gali būti toks matas, kyla iš amžinojo įstatymo, kuris yra Dievo prote. Vadinas, labiausiai žmogaus valios gerumas priklauso nuo amžinojo įstatymo. Jis dar priklauso nuo priemonių ir tikslo santykio: tik ta valia yra gera, kuri gerumu siekia gėrio; ir nuo dermės su Dievo valia. Tačiau visa, kas vyksta pasaulyje, vyksta taip, kaip nori Dievas. Išėitų, kad geros valios žmonės turėjo norėti neturincijų precedento teroro aktų Jungtinėse Amerikos Valstijose. Todėl Tomas patikslina, jog *žmogaus valia sutampa su Dievo valia tuo, kad žmogus nori to, ko Dievas nori, kad jis norėtų*. Tačiau kaip sužinoti, ko nori Dievas, kad žmogus norėtų?

Toliau Tomas nagrinėja santykius tarp vidinės ir išorinės žmogaus veiklos. Pirmiausia jis klausia, ar gerumas ir blogumas pirmiau atsiranda valios akte ar išoriniame veiksmo. Išorinę veiklą, kaip atliktiną, nurodo protas. Šitai pažastojuje išorinėje veikloje glūdintis gerumas arba blogumas yra pirmesnis už

vidiniame valios akte esantį gerumą arba blogumą. Tačiau realizacijos prasme valios akto gerumas arba blogumas yra pirmesnis už išorinės veiklos gerumą ar blogumą. Kartais išorinės ir vidinės veiklos gerumas arba blogumas sutampa, o kartais skiriasi.

- Literatūra:**
1. Tomas Akviniėtis, „Teologijos suma“, I-II, 18—21 klausimai. „Žmogaus veikla dorovės pagrindu“, Vilnius, *Logos*, 1998, 224 p.
 2. Šv. Tomas Akviniėtis, „Suma prieš pagonis“, I kn., Vilnius, *Logos*, 1999, 408 p.
 3. Tomas Akviniėtis, „Apie esinį ir esmę. Apie tiesą. Apie intelekto vienovę prieš averoistus“, Vilnius, *Logos*, 2000, 296 p.
 4. Tomas Akviniėtis, „Apie žmogžudystę“, „Apie kitus asmens teisių pažeidimus“, „Apie vagystę ir apiplėšimą“, *Logos*, 2000, Nr. 21, p. 184—207.
 5. Tomas Akviniėtis, „Apie įžeidimą“, „Apie šmeižtą“, žr. kn. Tomas Akviniėtis, „Ištraukos“, Vilnius, *Logos*, 2000, p. 145—165.

Pagrindiniai klausimai:

1. Keturi žmogaus veiklos dorovinio vertinimo aspektai.
2. Išorinė veikla ir vidinis valios aktas.

Seminaras

Tomas Akviniėtis apie žmogaus valios gerumą ir blogumą

Valios gerumą ir blogumą Akviniėtis nagrinėja *Teologijos sumos* pirmos knygos antrosios dalies 19 klausimo 1 artikle. Žmogaus valios gerumas/blogumas priklauso nuo jos objekto (tikslo), kurį jai pasiūlo protas ir taip paskatina veikti. Protas gali parodyti valiai siektiną objektą, vadovaudamasis taisykle, kurią gali gauti tik iš amžinojo įstatymo, kuris yra Dievo prote. Todėl labiausiai žmogaus valios gerumas priklauso nuo Dievo, kaip pirmosios priežasties, o paties žmogaus protas yra tik tarpinė jo valios gerumo priežastis. Kad žmogaus protas nėra patikima jo valios gerumo priežastis, akivaizdu iš to, jog protas

klysta. Klystančio proto ir valios santykiams Tomas paskiria du palyginti ilgus artikus: penktą ir šeštą. Juose kalbama apie tai, ar klystantis protas arba sąžinė įpareigoja, apie valios aktų rūšis, kokie veiksmai yra valingi ir nevalingi.

Klystančiam protui valia gali prieštarauti arba pritarti. Įdomu tai, kad, pasak Tomo, klystančiam protui prieštaraujanti valia yra bloga. Čia turima omeny situacija, kai žmogus nežino, kad jo protas klysta. Šiuo atveju, jeigu žmogaus valia siekia kito objekto negu jai nurodo protas, tai žmogus elgiasi nesąžiningai, netgi jeigu objektyviai jo elgesys yra teisingas. Netyčia klystančiam (dėl tokių dalykų, kurių žmogui neprivalu žinoti) protui pritarianti valia yra pateisinama, o dėl užsispyrimo arba dėl tų dalykų, kuriuos privalu žinoti, klystančiam protui pritarianti valia yra bloga.

Literatūra: 1. Tomas Akviniėtis, „Teologijos suma“, I-II, 18-21 klausimai.
„Žmogaus veikla dorovės pagrindu“, Vilnius, *Logos*, 1998, 224 p.

9 Paskaita

Tomo Akviniečio etika, kaip Aristotelio eudemonistinės etikos tęsinys

Iš Aristotelio Tomas Akvinietis paėmė du labai svarbius etikai dalykus: teleologinę idėją, kad laisvas žmogus siekia tikslo, kurį supranta kaip gėrį, ir kad galutinis, aukščiausias žmogaus tikslas yra laimę teikiantis tiesos matymas (arba kontempliacija). Tačiau Aristoteliiui šis matymas sutampa su metafiziniu mąstymu apie pirmąjį judintoją, o Tomui — su palaiminguoju regėjimu. Metafizinis mąstymas prieinamas šiame gyvenime, bet prieinamas tik nedaugeliui dvasios aristokratų. Kadangi net dvasios aristokratai turi fiziologinių poreikių, žemiškų rūpesčių ir negandų, todėl jų laimė trapi, nepastovi ir laikina, kitaip tariant, abejotina, kaip ir viskas šioje žemėje. Palaimingasis regėjimas, priešingai, pažadėtas ne vien intelektualams, o visiems tyraširdžiams (*Mt* 5,8). Jis teiks aukščiausią, visus žmogaus lūkesčius pranokstančią laimę, bet tik po mirties. Nešamas galingų savo poetinės vaizduotės sparnų, Dantė pabandė tai pavaizduoti. Perskaitęs Dantės *Dieviškąją komediją*, Schopenhaueris passakė, kad *Rojus* yra pati nuobodžiausia tos komedijos dalis. Kad ir kaip ten būtų, tenka pripažinti, jog laimė yra labai netvirtas pagrindas etikai. Ieškodamas tvirtesnio pagrindo, Kantas pasiūlė, kad žmogus siektų ne laimės, kurios šioje žemėje neįmanoma pasiekti, o siektų būti vertas laimės. (Apie tai, kaip dėl šio mažo žingsnelio realizmo link jis buvo užsipultas savo bendraamžių profesorių rašė I.Kantas, žr. *Politiniai traktatai*, „Aidai“, 1996, p. 62—77.)

Bet galbūt aukščiausia laimė kaip tik todėl ir yra aukščiausia, kad nepasiekiamą. Gal reikia paieškoti paprastesnės, bet tikresnės laimės. Atrodo, kad labai realistiškai ją apibrėžia Freudas: *Tai, kas vadinama laime pačia siauriausia prasme, kyla iš patenkinimo – dažniausiai staigaus – užgniaužtų, bet pasiekusių didelį intensyvumą poreikių, ir pačia savo prigimtimi gali būti tik trumpalaikis išgyvenimas* (S. Freud, „Dictionary of Psychoanalysis“ with a Preface by Theodor Reik, N. Y., 1963, p.72). Šis laimės apibūdinimas atrodo gana realistiškas. Deja, jis senų seniausiai sukompromituotas, nurodžius, kad tikslus jos modelis – tai niežais apnikto žmogaus kasyminis (Žr. Platonas, „Gorgias“, 494 c).

Kokią prasmę dorovinėje veikloje įgauna žmogaus laimė? Įsitikinę, kad eudemonistinių etikų pagrindas yra problemiškas, seminare panagrinėsime, kaip šį klausimą sprendžia Tomas Akvinietis.

- Literatūra:**
1. Šv. Tomas Akvinietis, „Suma prieš pagonis“ I kn., Vilnius, *Logos*, 1999, 408 p.
 2. Šv. Tomas Akvinietis, „Suma prieš pagonis“, III kn., žr. kn. „5-oji Šv. Tomo Akviniečio vasaros mokykla: Ištraukos“, metodinė medžiaga, Vilnius, *Logos*, 1998, p. 68—123.
 3. Tomas Akvinietis, „Apie esinį ir esmę. Apie tiesą. Apie intelekto vienovę prieš averoistus“, Vilnius, *Logos*, 2000, 296 p.
 4. Aristotelis, „Nikomacho etika“, kn. Aristotelis, *Rinktiniai raštai*, Vilnius, *Mintis*, 1990, p. 61—273.
 5. Arno Anzenbacher, „Filosofijos įvadas“, Vilnius, *Katalikų pasaulis*, 1992, p. 271—280.
 6. Arno Anzenbacher, „Etikos įvadas“, Vilnius, *Aidai*, 1995, p. 144—161.
 7. Karl H. Peschke, „Krikščioniškoji etika“, Vilnius, *Katalikų pasaulis*, 1997, p. 83—108.
 8. Karol Wojtyła, „Asmuo ir veiksmas“, Vilnius, *Aidai*, 1997, p. 223—228.
 9. Marija Fürst, Jūrgenas Trinksas, „Filosofija“, Vilnius, *Lumen*, 1995, p. 217—243.
 10. Vittorio Possenti, „Moralinė pareiga, vertybė, nepajėgumas laisvei“, *Logos*, 1999, Nr. 18, p. 28—32.
 11. Dalia Marija Stančienė, „Intelektas ir žmogaus dorinė veikla“, žr. kn. „Tomizmas: praeitis ir dabartis“, sudaryt. Dalia M. Stančienė, Vilnius, *Logos*, 1999, p. 220—239.
 12. Imanuelis Kantas, „Politiniai traktatai“, Vilnius, *Aidai*, 1996, p. 62—77.

Svarbiausi klausimai:

1. Laimė kaip Aristotelio ir Tomo Akviniečio etikos pagrindas.
2. Laimė kaip pareiga ir malonumai (Kantas ir Freudas).

Seminaras

Tomas Akvinietis apie žmogaus laimę

Apie žmogaus laimę Akvinietis užsimena daugelyje *Teologijos sumos* vietų. Nuodugniausiai ši tema nagrinėjama *Teologijos sumos* pirmos knygos antrosios dalies pirmuosiuose penkiuose klausimuose. Į juos mes ir sutelksime dėmesį.

Pirmasis klausimas yra apie galutinį žmogaus tikslą. Jis susideda iš aštuonių artikulų. Pirmajame iš jų teigiama, kad tik tie žmogaus veiksmai yra žmogiški, kurie atliekami vadovaujantis protu ir laisva valia. Kiti žmogaus veiksmai nėra žmogiški tiksliaja šio žodžio prasme. Kadangi valia iš prigimties yra nukreipta į jos objektą, t.y. į gėrį kaip į tikslą, todėl žmogui priklauso siekti tikslo. Tolimesniuose artikuluose kalbama apie tikslų bendrumą ir skirtingumą, kalbama apie gėrį, tačiau apie laimę neužsimenama net ketvirtajame artikule, kuriame nagrinėjamas klausimas, ar egzistuoja galutinis žmogaus gyvenimo tikslas. Laimė pasirodo gana netikėtai paskutiniajame, aštuntajame artikule. Rubrikoje *Bet priešingai* staiga sužinome, kad galutinis žmogaus gyvenimo tikslas yra *laimė (beatitudo), kurios nori visi*. Iš Aristotelio *Nikomacho etikos* žinome, kad *visi nori gėrio*. Šį Aristotelio teiginį Tomas dažnai cituoja. Vadinasi, laimė ir gėris susiję ir abu yra žmogaus tikslas. Keliais sakiniiais toliau, rubrikoje *Atsakau*, skaitome, kad galutinis žmogaus ir visų daiktų tikslas yra Dievas. Taigi visi daiktai visatoje nori ir siekia Dievo. Žmogus išsiskiria vien tuo, kad nori ir siekia sąmoningai arba, Tomo žodžiais tariant, žmogus galutinio tikslo siekia, pažindamas ir mylėdamas *Dievą (homo [...] consequuntur ultimum finem cognoscendo et amando Deum)*. Kitos gyvos būtybės, išskyrus angelus, ir negyvi daiktai daro tai dėl prigimties, nesąmoningai.

Svarstant šį aiškinimą, kyla klausimas, kas yra galutinis žmogaus tikslas, nes į jo vietą pretenduoja du dalykai: laimė ir Dievas. Trečią dalyką – gėrį galima pašalinti sutapatinus jį su Dievu. Bet ar įmanoma sutapatinti žmogaus laimę su Dievu? Iš trečiojo klausimo aštunto artikulo sužinome, kad galutinė ir tobula žmogaus laimė yra Dievo esmės regėjime (*in visione divinae essentiae*). Čia turimas omeny intelektualinis regėjimas, kitaip tariant, tiesioginis pažinimas,

neprieinamas šiame gyvenime, nes žmogaus intelektas gali išvelgti tik Dievo buvimą, bet ne esmę.

Atsižvelgiant į tai, kas pasakyta, norisi teigti, kad iš tiesų Tomo etikoje laimė yra šalutinis žmogaus siekių produktas, atsirandantis, pasiekus galutinį tikslą – Dievą. Antraip reikėtų pripažinti, jog žmogus siekia Dievo, kaip priemonės savo laimei. Tad kodėl Tomas kalba apie laimę kaip galutinį tikslą? Gal jį akina laimės alkis, o gal jis sąmoningai pataikauja prigimtiniam žmonių egoizmui, siekdamas juos labiau priartinti prie Dievo?

- Literatūra:**
1. S. Thomae Aquinatis, „Summa Theologiae“, I-II, q.:1-5.
 2. Šv. Tomas Akvinietis, „Suma prieš pagonis“, III kn., sk.26 „Ar laimė yra valios aktas“. Žr. kn. „5-oji Šv.Tomo Akviniečio vasaros mokykla: Ištraukos“, metodinė medžiaga, Vilnius, *Logos*, 1998, p. 82—100.
 3. Šv. Tomas Akvinietis, „Suma prieš pagonis“, I kn., sk. 100 „Kad Dievas yra laimingas“, sk.101 „Kad Dievas yra savo paties palaima“, sk.102 „Kad dieviškoji palaima yra tobula ir ypatinga, pranokstanti visas kitas palaimas“, Vilnius, *Logos*, 1999, p. 366—377.
 4. Boetius, „Filosofijos paguoda“, trečia knyga, Vilnius, *Alma littera*, 2000, p. 107—167.

Politinės problemos Tomo Akviniečio darbuose

Pradedant nagrinėti Tomo Akviniečio politinę teoriją, reikia prisiminti, kad jis laikėsi požiūrio, jog tos pačios dorovinės normos, kurios reguliuoja atskiro žmogaus veiksmus, galioja politinei, socialinei ir ekonominei visuomenės veiklai.

Žmogus iš prigimties negali gyventi vienas. Šeima, kaimas, miestas, valstybė yra natūrali jo aplinka, būtina jo prigimtinėms galioms atsiskleisti. Todėl valstybės natūralus tikslas – padėti savo piliečiams taikiai ir prasmingai gyventi. Šito valstybė ir siekia, remdamasi visuotinėmis dorybėmis ir jas diegdama (*De Reg. Prin.* I, cap.1). Valstybė, kurios tikslas yra piliečių laimė, vykdo daugiau funkcijų, negu ta valstybė, kurios tikslas apsiriboja piliečių saugumo užtikrinimu.

Traktate Kipro karaliui *Apie valdovų valdžią* (1265—1267) Tomas Akvinitis aptaria valdovo pareigas. Tikėdamas, kad monarchija įkūnija ir išreiškia tautos vienybę ir vieningumą, jis pasisako už ją (*De Reg. Prin.* I, cap. 5). Tačiau ten, kur nėra stiprios vienybės, tinka ir demokratija, kaip antroji pagal gerumą valdymo forma (*De Reg. Prin.* I, cap. 3). Blogiausia valdymo forma yra prieš turtinguosius nukreiptas minios viešpatavimas. Akvinitis manė, kad valdovas privalo duoti savo pavaldiniams tiek laisvės, kiek jos reikia jų politinei gerovei ir bendruomenės vienybei.

Akvinitis nebuvo pacifistas, sakydamas, kad Jėzus neuždraudė kareivavimo (*S. Th.* II-II, q. 40, a. 1). Karas gali būti teisingas, kai jis yra legalios valdžios paskelbtas, kariaujamas dėl teisingos priežasties ir teisingo tikslo, o tie, prieš kuriuos kariaujama, vienaip ar kitaip nusipelno bausmės (*S. Th.* II-II, q. 40, a. 1). Vienintelė teisinga paskata karui pradėti yra siekimas įvesti taiką (*S. Th.* II-II, q. 40, a. 1). Valdžia gali panaudoti jėgą tik tam, kad įgyvendintų teisingumą, bet ne tam, kad atimtų nuosavybę (*S. Th.* II-II, q.66, a. 8). Kurstymas yra pasiruošimas riaušėms ir pilietiniam karui, ardantis tautos vienybę (*S. Th.* II-II, q. 42, a. 1), prieštaraujantis įstatymais grindžiamam bendrajam gėriui (*S. Th.* II-II, q. 42, a. 2). Kadangi kurstymas prieštarauja bendrajam labui, jis yra mirtina nuodėmė, todėl priešintis kurstymui yra dora (*S. Th.* II-II, q. 42, a. 2). Pasisakyti ir veikti prieš tironiją, ginančią privačius tirono interesus, bet nesiekiančią bendrojo labo, nėra kurstymas, nes pats valdovas nususuko nuo bendrojo gėrio (*S. Th.* II-II, q. 42, a. 2, ad 3).

- Literatūra:**
1. S. Thomae Aquinatis, „De Regimine Principum, 1265—1267“ (Apie valdovų valdžią), žr. kn. „6-oji Šv. Tomo Akviniečio vasaros mokykla“, metodinė medžiaga, Vilnius, *Logos*, 1999, p. 5—8.
 2. St. Thomas Aquinas, „On Politics and Ethics“, W. W. Norton, New York—London, 1988, 249 p.
 3. S. Thomae Aquinatis, „Summa Theologiae“, II-II, q. 40, a. 1 (40 klausimas „Apie karą“), žr. kn. „6-oji Šv. Tomo Akviniečio vasaros mokykla“, metodinė medžiaga, Vilnius, *Logos*, 1999, p. 8—9.
 4. S. Thomae Aquinatis, „Summa Theologiae“, II-II, q. 66, a. 8. (8 artikulius „Ar galima apiplėšti nenusidedant“), žr. kn. Tomas Akvinietis, „Ištraukos“, Vilnius, *Logos*, 2000, p. 141—143.
 5. Aristotelis, „Politika“, Vilnius, *Pradai*, 1997, 390 p.
 6. Artur Szuta, „Apie pilietinį nepaklusnumą“, žr. kn. „Tomizmas: praeitis ir dabartis“, sudaryt. Dalia M. Stančienė, Vilnius, *Logos*, 1999, p. 264—273.
 7. Stanislovas Zaruskas OP, „Popiežiaus Leono XIII enciklika apie politinę valdžią“, žurnalas *Logos*, 1996—1997, Nr. 11, p. 128—131.
 8. Jacek Salij OP, „Politikos autonomija ir moralinė teisė“, *Logos*, 1998, Nr. 15, p. 46—55.

Svarbiausi klausimai:

1. Valstybės kilmė ir jos tikslai.
2. Geriausia ir blogiausia valstybės valdymo forma.

Seminaras

„Apie valdovų valdžią“

Žemiškosios valdžios ir Dievo santykio problemą Tomas Akvinietis nuodugniai išnagrinėjo Laiško romiečiams komentare, kurį parašė likus dvejiems metams iki mirties. 13 skyriuje jis rašo: *Kiekvienas žmogus tebūna klusnus viešajai valdžiai, nes nėra valdžios, kuri nebūtų iš Dievo, o kurios yra – tos Dievo nustatytos* (2, *In Ep. ad Rom.*, cap. 13, lec.1). Todėl savaime kyla klausi-

mai: 1. Ar gali būti nedori valdovo reikalavimai, nesuderinami su Dievo Įstatymu? 2. Ar nepasitaiko, kad pati valdžia yra niekšiška?

Spręsdamas šias problemas, Tomas atsako, kad valdžią iš Dievo galime svarstyti trimis aspektais. Pirmuoju aspektu valdžia, gauta iš Dievo, reikalinga pačiai žmogaus prigimčiai. Traktate *Apie valdovų valdžią* jis rašo: *Jeigu žmogus, kaip dauguma gyvūnų, gyventų vienas, nereikėtų, kad kas nors jį vestų į tikslą, nes kiekvienas žmogus būtų savo paties aukščiausiasis valdovas Dievo akivaizdoje, ir iš aukštybių duotos proto šviesos jam pakaktų savarankiškai veikti. Bet savo prigimtimi žmogus yra politinis ir visuomeninis gyvūnas. Jis linkęs labiau nei kiti gyvūnai gyventi grupėmis... Tačiau, kiekvienoje grupėje turi būti kas nors, kas valdo* (1, *De Reg. Prin.*I, cap.1). Antruoju aspektu valdžia yra ne iš Dievo, o iš iškreipto siekimo žmogaus, kuris pasiekia valdžią įsiteikimu ar kokiu nors kitu neleistinu būdu. *Am 6,14: 'Argi ne savo stiprumu mes įsigijome sau ragus?'* (2, *In Ep. ad Rom.*, cap. 13, lec.1). Trečias aspektas yra dėl valdymo, nes kartais valdžia gali maištauti prieš Dievą. Ir šiam teiginiui patvirtinti Tomas cituoja Psalmės žodžius: *Žemės karaliai sukyla ir kunigaikščiai daro sąmokslą išvien prieš Viešpatį ir jo Mesiją (Ps 2, 2).*

Kaip matome, Tomą daugiau domina klausimas, kaip galima neteisingą valdžią grąžinti į teisingą kelią, o ne klausimas, kaip ją pašalinti. Neteisingą valdžią Tomas aprašo sekdamas Aristotelium. Tironas ardo ne tik materialinę, bet ir dvasinę pavaldinių gerovę, nes dori ir didžiadvasiai nesitaiksto su niekšiška valdžia. Siekdamas susilpninti galimą pasipriešinimą, tironas stengiasi, kad pavaldiniai vieni su kitais nedraugautų, nepasitikėtų vienas kitu ir nuolatos kivirčytųsi tarpusavyje.

Tomo politinėje doktrinoje originalu tai, kad, remdamasis bendrojo gėrio idėja, jis parodo neteisingą valdžią ne tik kaip maištą prieš Dievą, bet ir kaip maištą prieš visuomenę.

- Literatūra:**
1. S. Thomae Aquinatis, „De Regimine Principum, 1265-1267“ (Apie valdovų valdžią), žr. kn. „6-oji Šv.Tomo Akviniečio vasaros mokykla“, metodinė medžiaga, Vilnius, *Logos*, 1999, p. 5—8.
 2. S. Thomae Aquinatis, „Super Epistolam S. Pauli Apostoli ad Romanos“ (Laiškas romiečiams), cap.13, lec.1. Žr.kn. „6-oji Šv.Tomo Akviniečio vasaros mokykla“, metodinė medžiaga, Vilnius, *Logos*, 1999, p. 9—13.
 3. Tomas Akvinietis, „Ar Dievas yra“ (*S.Th. I, q. 2, a. 3*), *Logos*, 2000, Nr. 20, p. 198—200.

Jacques Maritaino *integralinis humanizmas*

1936 metais, kai Europos tautos kaip valstybinės santvarkos modelius bandė itališkąjį fašizmą, vokiškąjį nacizmą, pranciškąjį komunizmą, prancūzų filosofas Jacques Maritainas (1882—1973) pasiūlė *integralinį humanizmą*, kaip naują Europos tautų sandraugos viziją. 1946 metais išėjo veikalas *Integralinis humanizmas* antrasis leidimas su autoriaus pataisomis ir korektūromis, o 1968 metais – trečiasis. Integralinio humanizmo idėjos, kaip filosofinis požiūris į visuomenės gyvenimą, vystantis mokslams ir naujoms gamybos technologijoms, Maritaino jau buvo pateiktos darbuose: *Religion et Culture (Religija ir kultūra) 1930, Du Régime temporele et de la Liberté (Pasaulietinis režimas ir laisvė) 1933, Science et Sagesse (Mokslas ir išmintis) 1935*. Trečiasis *Integralinio humanizmo* leidimas atskleidžia galutinę Maritaino filosofinę koncepciją apie visuomenės gyvenimą. Šią koncepciją jis vadina praktine filosofija.

Kultūros atgimimą Maritainas sieja su krikščioniškojo humanizmo idealais. Maritaino *integralinis humanizmas*, tai bandymas iš tomistinio personalizmo pozicijų suderinti žmogaus dvasinius ir materialinius poreikius. Pasirėmęs Tomo Akviniečio mokymu apie nuosavybę, Maritainas derina žmogaus teises su bendruoju gėriu.

Maritaino *integralinio humanizmo* esmė yra žmogus, kaip harmoninga ir nedaloma dvasinė-kūniška asmenybė. Apie žmogaus esmę ir asmenį Maritainas kalba viduramžių, naujųjų amžių ir mūsų laikų kontekste. Jis rašo, kad *ryškus viduramžių ir jo sakralinių formų nuosmukis pagimdė naują pasaulietinę civilizaciją* (1, 249 p.). Naujieji amžiai atnešė klasikinio humanizmo sampratą ir dvejopą požiūrį į laisvę: krikščioniškąjį ir racionalistinį. Mūsų laikai pateikė naująjį humanizmą, kurį Maritainas sieja su iš naujo permąstyta krikščioniška žmogaus ir vertybių samprata.

Integralinis humanizmas – tai Maritaino naujosios krikščionybės koncepcija, kurioje kalbama apie Bažnyčios ir valstybės vienybę, apie dvasinės ir pasaulietinės valdžios darną. Kadangi valstybė paskelbta pasaulietine, todėl Bažnyčios vaidmuo susiaurinta iki dorovinio švietimo. Tačiau tik atspindinti evangelijos reikalavimus demokratija gali garantuoti skirtingų tikėjimų ir pažiūrų žmonių bendradarbiavimą, nes jis įmanomas tik vadovaujantis draugystės ir meilės principais. O kai religija pakeičiama ateizmu arba tautos garbiniu, pradeda reikštis įvairios fanatizmo formos.

Pagrindinė Maritaino *integralinio humanizmo* mintis — kultūros vystymasis be Dievo sukuria žmogų monstrą, todėl geros valios žmonių užduotis yra atkurti tikrai krikščionišką kultūrą.

- Literatūra:**
1. Jacques Maritain, „Integralinis humanizmas“, žr. kn. „Kultūra ir religija“, sudaryt. Stasys Juknevičius, Vilnius, *Valstybinis leidybos centras*, 1995, p. 239—266.
 2. „Protu ir tikėjimu“, Mariteno raštų rinktinė, Putnam, CT, JAV, *Krikščionis Gyvenime*, 1975, p. 339.
 3. Jacques Maritain, „Man and the State“, Chicago, The University of Chicago Press, 1951, p. 219.
 4. Jacques Maritain, „Christianisme et démocratie“, Paris, *Desclée de Brouver*, 1989, p. 123.
 5. Vittorio Possenti, „Maritenas ir žydų klausimas“, *Logos*, 1997, Nr. 12, p. 62—74.
 6. „Jacques Maritain prekursoro soborowego humanizmu“, sudaryt. kun. Stanislaw Kowalczyk, Lublin, *Redakcja Wydawnictw Katolickiego Uniwersitetu Lubelskiego*, 1992, p. 298.

Svarbiausi klausimai:

1. Personalistinė demokratija ir žmogaus teisės.
2. Bažnyčia ir valstybė.

Seminaras

Gėris ir blogis Jacques Maritaino kultūros koncepcijoje

Jacques Maritainas prisipažino, kad visą gyvenimą jį kamavo klausimas, kaip, esant Dievui, gali egzistuoti blogis. Blogio buvimą jis bando aiškinti, remdamasis Tomo Akviniečio mokymu, kad blogis yra gėrio pagrindu egzistuojantis gėrio trūkumas. Jis rašo: *Blogis egzistuoja realiai, kaip esaties žaizda blogis realiai yra čia, kiekvieną kartą, kai daiktas, kuris yra geras tiek, kiek jis egzistuoja, bet neturi tiek buvimo ar tobulumo, kiek privalėtų turėti* (1, p. 356). Blogis egzistuoja gėryje ir veikia per gėrį, nes kaip trūkumas arba nesatis neturi savo priežasties. Tačiau jo veikimas neteisingai nukreipia gėrį ir padaro jo veiklą ydingą. Maritainas klausia: *kokia gali būti blogio galia?* Ir atsako: *kuo galingesnis gėris, tuo galingesnis bus blogis, bet ne savo paties, o to gėrio dėka* (1, p. 356). Blogis, kurį matome šių dienų pasaulyje, yra toks galingas, būtent todėl, kad parazituoja pačią žmogaus dvasią ir daro jo valią

piktą. Toks blogio egzistavimas, pasak Maritaino, atskleidžia metafizinį blogio siaubingumą. Jis mano, kad, norint suprasti blogio mechanizmus, mažą perskaityti tuos Tomo Akviniečio darbus, kuriuose nagrinėjamas blogis, reikia susipažinti ir su traktatais apie malonę ir atperkantią išikūnijimą bei su visu teologiniu jo teorijos kontekstu.

Kaip ir Tomas Akvinietis, Maritainas blogį skirsto į tris grupes: nuodėmės, arba dorovinį, blogį; kančios, arba skausmo; prigimtinį, arba gamtoje atsirandantį, blogį.

Kultūrą Maritainas apibrėžia kaip *žmogui prigimtą dalyką, kaip proto bei dorybės darbą, kurio vaisius žemėje ji yra* (2, p. 172). Todėl kultūra turi atitikti pagrindinį žmogaus prigimties siekį – Aukščiausiojo Gėrio siekimą. Žmogaus gyvenimas civilizacijoje (žodį *civilizacija* integralinio humanizmo koncepcijoje Maritainas vartoja kaip *kultūros* sinonimą) reiškiasi dviem būdais: materialinių gėrybių kūrimu ir dvasinių vertybių puoselėjimu. Abiejose šiose šių dienų civilizacijos srityse reiškiasi blogis kaip materialinių gėrybių ir jų vartojimo kultas, kaip piktnaudžiavimas krikščionybe, siekiant žemiškų tikslų, kaip krikščioniškos filosofijos stoka intelektualiniame visuomenės gyvenime.

- Literatūra:**
1. Jacques Maritain „Šventas Tomas Akvinietis ir blogio problema“, žr. kn. „Gėrio kontūrai“, sudaryt. Bronius Kuzmickas, Vilnius, *Mintis*, 1989, p. 355—366.
 2. „Protu ir tikėjimu“, Maritaino raštų rinktinė, Putnam, CT, JAV, *Krikščionis Gyvenime*, 1975, p. 339.
 3. Jacques Maritain, „Dieu et la permission du mal“, Paris, *Desclée de Brouwer*, 1993, p. 120.
 4. S. Thomae Aquinatis, „Summa Theologiae“, I-II, q. 22—25 (22 klausimas „Apie sielos aistrų subjektą, 23 klausimas „Apie aistrų skirtingumą“, 24 klausimas „Apie sielos aistrų gėrį ir blogį“, 25 klausimas „Apie aistrų tarpusavio santykius“), žr. kn. „6-oji Šv. Tomo Akviniečio vasaros mokykla“, metodinė medžiaga, Vilnius, *Logos*, 1999, p. 78—84.
 5. Vittorio Possenti, „Maritainas ir žydų klausimas“, *Logos*, 1997, Nr. 12, p. 62—74.
 6. Battista Mondin SX, „Filosofija, kultūra ir vertybės šv. Tomo Akviniečio mokyme“, žr. kn. „Tomizmas: praeitis ir dabartis“, sudaryt. Dalia M. Stančienė, Vilnius, *Logos*, 1999, p. 274—289.

Šiuolaikinės etinės problemos tomistinės filosofijos požiūriu

Kelti klausimą apie šiuolaikinių etinių problemų ir tomistinės filosofijos santykį – tai klausti, ar gali Tomo Akviniečio filosofija išspręsti šių dienų etines problemas. Iš pirmo žvilgsnio atrodo, kad negali. Juk daugelis mūsų laikų etinių problemų kyla dėl mokslo ir juo pagrįstų technologijų raidos, o XIII a., kuriam Akvinietis priklauso, apie daugumą šiuolaikinių dalykų net nebuvo įsivaizduota. Tačiau neskubėkime sutikti su tuo, kas atrodo, bet panagrinėkime keletą aktualių šiuolaikinių etinių problemų, kad savo išvadą galėtume bent iš dalies paremti. Panagrinėkime tik tris problemas, nes visų apžvelgti neįmanoma. Dvi iš jų susijusios su gyvybės atėmimu – tai karo ir aborto problemos. Kita – su trukdymu gyvybei užsimegzi.

Neseniai Vatikanas paskelbė, kad neprieštarau, jeigu JAV panaudos jėgą prieš teroristus, o Lietuvos prezidentas pareiškė, kad visokeriopai rems Amerikos karinius veiksmus. Kad ir kokie kilnūs būtų tikslai, karinės, ir ne tik karinės, jėgos panaudojimas reiškia kaltų ir nekaltų žmonių žudymą. Kaip krikščionys suderina Dievo įsakymą – *Nežudyk* su žudymu, kurio neišvengia nė viena mums žinoma krikščioniška, ir ne tik krikščioniška, visuomenė? Kitaip tariant, kokiais argumentais krikščionis, kuriam tenka žudyti, gali pasiteisinti prieš savo sąžinę? (Kad tai aktualus praktinis, o ne grynai spekuliatyvus klausimas, rodo, jog net labiausiai nuo teroristinių antpuolių nukentėjusiose Jungtinėse Amerikos Valstijose vyksta demonstracijos prieš prezidento G. Busho paskelbtą „kryžiaus žygį“.)

Tomas Akvinietis pasakytų, kad asmeninės ginties atveju, gindamasis nuo užpuoliko, žmogus privalo neturėti ketinimo užmušti užpuoliką. Ir jeigu atsitinka taip, kad užpuolikas netenka gyvybės (dažniausiai būna atvirksčiai), tai apsigynusio krikščionio sąžinė yra švari. Toks Akviniečio požiūris. Tačiau kitas Bažnyčios autoritetas Augustinas reikalauja apskritai nesiginti. Jeigu pomirtinis gyvenimas yra vertingesnis už žemiškąjį, tai Augustinas yra arčiau tiesos, o Tomas arčiau šio gyvenimo praktikos.

Situacija pasikeičia, kai krikščionis žudo valdžios nurodymu, pvz., kaip budelis arba kareivis. Juk tada jis negali žudyti, neturėdamas ketinimo nužudyti. Šiuo klausimu abu minėti autoritetai sutinka: dėl bendrojo gėrio remiantis valdžios įsakymu žudyti leistina. Šitaip *Nežudyk* suderinama su žudymu. Tačiau istorija rodo, kad šis sandėris pateisina religinius ir pasaulietinius karus bei raganų medžiokles. Taigi yra pavojus, kad karas prieš teroristus gali leng-

vai pavirsti karu prieš kitatikius arba kažkuo panašiu į raganų medžioklę. Atrodo, kad šiuo atveju istorija yra geresnis patarėjas negu Tomo filosofija. Tačiau tie reikalavimai, kuriuos Tomas kelia tiems valdžios atstovams, kurie duoda įsakymus kariauti ar bausti mirties bausme, galėtų pastaruosius padaryti santūresnius.

Viena iš priežasčių, dėl kurių popiežius Jonas Paulius II šių dienų civilizaciją vadina mirties civilizacija, yra abortai, dar negimusių gyvybių žudymas. Nors dabartiniai jos mastai stulbinantys, tačiau ji sena kaip pati žmonija. Abortų problemos šiuolaikiškumas, galbūt šiuo atveju galima pasakyti ultrašiuolaikiškumas, susijęs su medicininiais iki šiol neišgydomų ligų, tokių kaip diabetas, smegenų traumas ir kt., tyrimais.

Neseniai JAV prezidentas G.Bushas su tam tikromis išlygomis leido naudoti vadinamąsias kamienines ląsteles medicininiam tyrimams ir jiems paskyrė 250 mln. dolerių metiniame biudžete. Problema ta, kad tos ląstelės gaunamos suardžius žmogaus embrioną. Amerikos katalikų vyskupų konferencija pareiškė protestą, embrionų suardymą prilygindama žmogžudystei (bent jau taip buvo pateikta masinės informacijos priemonėse). Medikai į tai reagavo teiginiu, kad trijų ar keturių dienų amžiaus embrionas iš tiesų dar nėra žmogaus embrionas, o tik prieš embrioninę raidos stadiją, nes joje esančios 250 ląstelės yra beveik visiškai vienodos, neturi jokios žmogaus embrioną primenančios specializacijos.

Paklauskite, ką visa tai bendro turi su viduramžiais ir Tomu Akviniečiu? Ogi tai, kad ne kiekvieno žmogaus embriono sunaikinimą Akvinietis laikė žmogžudyste, o tik to, kuris jau turi sielą. Mat jis laikėsi Aristotelio požiūrio, kad embrionas gauna sielą ne apvaisinimo metu, o vėliau. Pasak Aristotelio, tai atsitinka praėjus 40 dienų, jeigu embrionas yra vyriškos lyties, arba 80 dienų, jeigu embrionas yra moteriškos lyties. Todėl dar neturinčio sielos embriono sunaikinimas nėra žmogžudystė, bet irgi mirtina nuodėmė. Tomas kaip ir jo mokytojas Albertas Didysis lytinius santykius nėštumo metu laikė mirtina nuodėme, nes jie gali sukelti netyčinį abortą. Jie palaikė Avicenos nuomonę, kad aborto pavojus dėl lytinių santykių didžiausias nėštumo pradžioje. Vadinasi, netgi ankstyvosiose nėštumo stadijose, kai embrionas dar neturi sielos, jo gyvybė Tomo akyse yra vertingesnė už vedybines vyro ir žmonos pareigas.

Tomas nagrinėja tik vieną tyčinių abortų atvejį. Jo laikais buvo svarstoma, ar tyčinis abortas pateisinamas, norint pakrikštyti kūdikį ir taip išgelbėti jį nuo amžinosios mirties ir užtikrinti amžinąją laimę? Tomas į tai atsakė, kad geriau leisti kūdikiui žūti, negu pačiam pražudyti savo sielą, įvykdant žmogžudystę motinos iščiose.

Tokia griežta Tomo pozicija neleidžia mums būti įsitikinusiems, kad jis be

išlygų pritarčių vyskupams ir pasmerktų medikus, nes pastarųjų tyrimai siekia visuotinio gėrio, o dėl jo tam tikrais atvejais galima žudyti. Apie tyčinį abortą, kai reikia gelbėti motinos gyvybę, Tomas nepasisakė. Tačiau jo sukurta teisėtos ginties teorija leidžia spėti, bet neleidžia tvirtai teigti, kad, žiūrint jo akimis, toks abortas yra leistinas.

Žvelgiant ir iš teologinių, ir iš humanistinių pozicijų, abortas yra smerktinas, nes pažeidžia Kristaus įsakymą mylėti savo artimą, kaip patį save (juk kūdikis motinos išsčiose yra artimas), ir principą, kad visų žmonių gyvybės yra lygiavertės, kitaip tariant, kad kiekvienas žmogus, nesvarbu, ar ką tik užsimezges, ar visiškai nusenęs, turi vienodą teisę gyventi. Vienintelė išimtis, kai moteris daro abortą, kad išsaugotų savo gyvybę, tačiau šiais laikais tai gana retas atvejis. (Plačiau apie tai žr. 11, p. 245–248)

Panagrinėkime ir kitą problemą – kontracepciją. Kontracepcijos klausimas – tai seksualinio malonumo klausimas. Juk jos tikslas – leisti mėgautis lytiniais malonumais, nebijant su vaikų gimdymu ir auklėjimu susijusių nemalonumų. Bažnyčia pasisako prieš kontracepciją, nes neigia, kad seksualinis malonumas yra teisėtas lytinio akto tikslas. Ji laikosi teorijos, kad tik pastojimui atvira sueitis yra natūrali. Radikalūs tokio požiūrio atstovai buvo linkę manyti, kad seksualinis malonumas, ypač moters patiriamas, yra nuodėmė. Kalbama, kad ši nuomonė labai prisidėjo prie moterų frigiditeto ir vyrų seksualinio tamsumo plitimo. Manoma, kad tose kultūrose, kuriose panašių ideologijų nebuvo, nėra ir frigiditeto moterų.

Kaip Tradicijos tęsėjas, Tomas Akvinielis laikėsi nuomonės, kad tik atvira pastojimui sueitis yra natūrali, bet, kaip Aristotelio sekėjas, jis daug palankiau už savo amžininkus žiūrėjo į lytinio akto vertinimą kaip malonumų teikimą. Pirmiausia reikia atkreipti dėmesį į tai, jog, pasak Aristotelio, malonumas yra veiksmo, kuris atliekamas dėl jo paties, palydovas. Vėliau Tomas Akvinielis *Teologijos sumoje* (II-II, q.141, a.6) aiškina, kad doras ir santūrus žmogus veikia vien siekdamas patenkinti poreikius ir juos tenkindamas patiria malonumą, tačiau jis niekada neveikia dėl paties malonumo.

Kad ir kaip ten būtų, reabilitavus malonumą, neįmanoma išvengti klausimo, ar pats malonumas nėra poreikis, bent jau tarpinis poreikis, kaip priemonė kūno ir sielos sveikatai palaikyti? (11, p. 229—233).

Nors ir gana paviršutiniškai panagrinėję tris etines problemas, galime pasakyti, jog tikriausiai nėra iš esmės naujų etinių problemų, yra tik amžinosios, kurios įvairiais laikais pasireiškia įvairiais pavidalais. Jeigu taip yra, tai žinios apie tai, kaip jos buvo sprendžiamos anksčiau, kai turėjo kitus pavidalus, gali būti naudingos, norint gerai suprasti šiuolaikines, o geras supratimas yra *sine qua non* teisingam sprendimui.

- Literatūra:**
1. Šv. Tomas Akvinietis, „Suma prieš pagonis“, I kn., Vilnius, *Logos*, 1999, 408 p.
 2. Tomas Akvinietis, „Teologijos suma“, I-II, 18—21 klausimai. „Žmogaus veikla dorovės pagrindu“, Vilnius, *Logos*, 1998, 224 p.
 3. Tomas Akvinietis, „Apie esinį ir esmę. Apie tiesą. Apie intelekto vienovę prieš averoistus“, Vilnius, *Logos*, 2000, 296 p.
 4. Arno Anzenbacher, „Etikos įvadas“, Vilnius, *Aidai*, 1995, 291 p.
 5. Karol Wojtyła, „Asmuo ir veiksmai“, Vilnius, *Aidai*, 1997, 397 p.
 6. Jacek Salij OP, „Tomistinės esė“, Vilnius, *Logos*, 2000, 192 p.
 7. John F.X. Knasas, „Akviniečio prigimtinio įstatymo etikos metafizinis pagrindimas“, žr. kn. „6-oji Šv. Tomo Akviniečio vasaros mokykla“, metodinė medžiaga, Vilnius, *Logos*, 1999, p. 1—9.
 8. Horst Seidl, „Apie normatyvinės ir auklėjamosios etikos pagrindimo problemas. Keletas pasvarstymų apie antikinę etiką“, žr. kn. „Tomizmas: praeitis ir dabartis“, sudaryt. Dalia M. Stančienė, Vilnius, *Logos*, 1999, p. 209—219.
 9. John F.X. Knasas, „Richardo McBrieno katalikybės ir transcendentalinio tomizmo metodologija“, žr. kn. „Tomizmas: praeitis ir dabartis“, sudaryt. Dalia M. Stančienė, Vilnius, *Logos*, 1999, p. 373—384.
 10. Enciklika „Fides et Ratio“, *Logos*, 1998, Nr. 16, p. 97—156.
 11. John T. Noonan JR, „Aquinas on Abortion“, kn. „St. Thomas Aquinas on Politics and Ethics“, translated and edited by Paule E. Sigmund, New York, 1988, 253 p.

Svarbiausi klausimai:

1. Dabarties etinių problemų ir praeities etinių teorijų santykis.
2. *Nežudyk*, savigyna, karas ir abortai.

Seminaras

Žmogaus orumas

Kalbėti apie žmogaus orumą – tai suteikti jo poelgiams moralinę vertę. Bandydami tai padaryti, mes susiduriame su poelgių pasekmių vertinimu, su asmens vertės problema jo paties ir kitų žmonių požiūriu. Orumas būdingas kiekvienam žmogui, tačiau, įvairiai elgdamasis, žmogus arba jį išlaiko, arba praranda. Norėdami įvertinti poelgius, mes turime apibrėžti, kas yra žmogaus esmė, įvertinti konkretaus žmogaus gyvenimo koncepciją, žinoti jo siekiamus tikslus. Taip pat turime žinoti visuomeninio gyvenimo normas. Tik tada mes galėsime bandyti pasakyti, ką reiškia būti oriam, oriai gyventi, pripažinti kitų orumą. Orumo įgyvendinime atsiskleidžia žmogaus kaip asmenybės santykiai su kitu asmeniu, visuomene ir transcendencija.

Istoriniame kontekste orumo samprata kito. Anaksagoras teigė, kad orumas atsiranda proto (*nous*) dėka, kai žmogus pats save įvertina: *mąstymas seka savo pėdsakais*. Aristotelis, apmąstydamas proto prigimtį, nurodo kelią orumo atradimui: *tikslus ir aiškus principo suvokimas padeda užtikrinti tinkamą poelgį*. Romėniškas orumas buvo socialinio išskirtinumo ir valdžios ženklas. Toks orumas yra pilietinės sėkmės ženklas, kuris neduotas vergams ir moterims. Viduramžiais orumas buvo sietinas su paklusnumu arba nepaklusnumu Dievo valiai. Orumas Tomui Akviniečiui, kaip ir Aristoteliui, yra *didingos sielos žmogaus* teisingas elgesys. Maldos *Tėve mūsų* komentare Akvinietis klausia, kokia yra Dievo valia žmogui, ir atsako, kad Dievas nori žmogaus išsigelbėjimo, elgesio pagal Įsakymus ir gerovės. Žmogaus išsigelbėjimas vyksta per išganymą, t.y. per Jėzų Kristų. Įsakymai vykdomi per *lex naturalis (prigimtinių įstatymų)*, kuris įsako praktiniam protui, vadovaujantis sąžine ir Šventuoju Raštu, daryti gėrį. Gerovė realizuojama per žmogaus pilnatvę – vyrą ir moterį, per šeimą. Taigi Dievo valia, kurios prašome, yra kelias į orumą. XV—XVI a. daugybė rašytojų tyrinėjo orumo temą. Lingvistikoje orumo sąvoka reiškė kilmingumą, aristokratiškumą, vietą hierarchijoje. Piliečių išventinimas į riterius suteikdavo jiems kilmingo orumo. Kantas orumą susiejo su pareiga. Poelgis yra moraliai geras, jei atliktas iš pareigos. Pareigą Kantas kildino iš žmo-

gaus *asmenybės*, iš jo *laisvės ir nepriklausomybės nuo visos gamtos mechanizmo* (2, p. 107). Kadangi žmogus gali save laisvai determinuoti, jis yra aukščiau gamtos ir jos priežastingumo. Jam vieninteliam būdingas orumas ir tik jis nusipelno pagarbos. (2, p. 107—108). Modernus ir postmodernus žmogus orumą sieja su savo laisve.

Šiuolaikinė žmogaus situacija gali būti apibūdinama graikų mitų įvaizdžiais. Platono teigimu, žmogus gali visą gyvenimą praleisti oloje, šešėlius laikydamas tikrąja realybe, ir tik išėjęs iš olos, apakintas saulės, pamažu suvoks tikrąjį pasaulį. Tomistas Abelardo Lobato pažymi, kad humanizmo tragedija yra transcendencijos praradimas. Todėl žmogaus sugrįžimui prie orumo jis siūlo iš naujo išsigilinti į šiuos Tomo Akviniečio žodžius, kuriais jis komentuoja Tikėjimo simbolį: *Tai mus atveda prie žmogaus orumo pažinimo. Iš tikrųjų Dievas visus daiktus sukūrė žmogui. Taip sako 8 psalmė: „Padėjai visa prie jo kojų“. Tarp sukurtų būtybių žmogus po angelų yra panašiausias į Dievą, todėl sakoma: „Padarykime žmogų pagal mūsų paveikslą ir panašumą“ (Pr 1,26). Taip pasakoma ne apie dangų ir ne apie žvaigždes, bet apie žmogų. Tačiau omenyje turimas ne kūnas, bet siela, kuriai būdinga laisva valia ir nemarumas, kuo ji labiau panaši į Dievą, o ne į kitas būtybes. Todėl turime pripažinti, kad žmogus po angelų yra oriausia būtybė, ir stengtis neprarasti orumo darydami nuodėmes ir netvarkingai tenkindami kūniškų daiktų troškimą* (1, p. 209).

- Literatūra:** 1. Abelardo Lobato, „Žmogaus orumas ir likimas“, Vilnius, Logos, 2001, 216 p.
2. Imanuelis Kantas, „Praktinio proto kritika“, Vilnius, Mintis, 1987, 206 p.

Santrumpos

- SCG - Summa Contra Gentiles (Suma prieš pagonis)
- S. Th. - Sancti Thomae Aquinatis „Summa Theologiae“
- a. - articulus (artikulas)
- q - quaestio (klausimas)
- in c - in corpore (teksto dalis „atsakau“)

Stančienė, Dalia Marija

St-46 Tomo Akviniečio etika. / Dalia Marija Stančienė. –Vilnius:
VPU I-kla, 2001, — 52p.

ISBN 9986-869-97-8

Mokomajame-metodiniame leidinyje keliami pamatiniai etikos klausimai, kaip juos sprendė Tomas Akvinietis ir kaip sprendžia šių dienų filosofai, grindžiantys savo sistemą jo metodais.

UDK 17(075)

Redaktorė *Marija Staskevičienė*
Viršelio dailininkas *Antanas Stančius*

Dalia Marija Stančienė
TOMO AKVINIEČIO ETIKA
Mokomasis-metodinis leidinys

Tir. 200 egz. 3,25 sp. l. Užsak. Nr. 104
Išleido Vilniaus pedagoginis universitetas, Studentų g. 39, LT-2004 Vilnius
Maketavo ir spausdino VPU leidykla, T. Ševčenkos g. 31, LT-2009 Vilnius
Kaina sutartinė